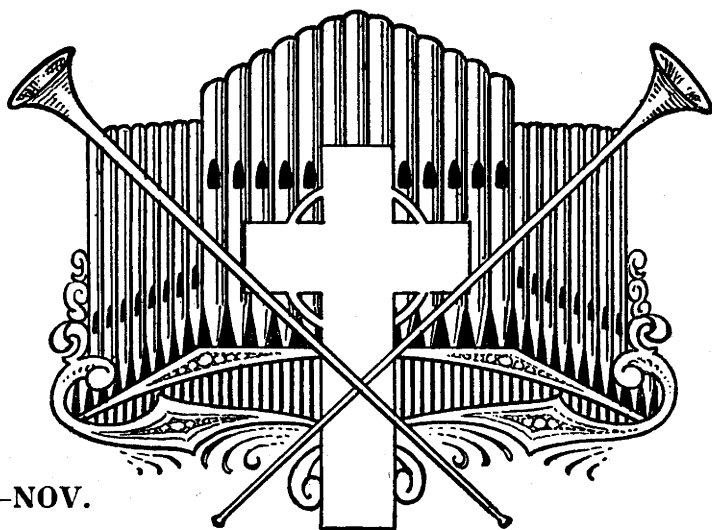

TIDSKRIFT FÖR KYRKOMUSIK OCH SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

OKT.—NOV.

1926.

UNDER MEDVERKAN AV

PROFESSOR *OTTO OLSSON*, STOCKHOLM, MUSIKDIREKTÖR *SVANTE SJÖBERG*, KARLSKRONA
SAMT KOMMINISTERN, TEOL. LIC. *KNUT PETERS*, HÄSTHOLMEN

UTGIVEN AV KOMMINISTER *ARTHUR ADELL*, STJÄRNORP

REDAKTIONENS ADR.: *STJÄRNORP*, RT. 4 A. EXPEDITIONENS ADR.: *GLEERUPS FÖRLAG, LUND*

Innehåll:

Stockholms Kyrkomusikerförening 25 år. (Musikdirektör *C. F. Hennerberg*, Stockholm.) — Det gregorianska arvet i Tidegården. (Komminister *A. Adell*.) — Liturgiskt-kyrkomusikaliska strävanden i nutidens västerländska kristenhet. Tysklands evangeliska kristenhet. III. (Kyrkoherde *F. M. Allard*.) — Handboksförslaget 1926. (Komminister *A. Adell*, Kyrkoherde *F. M. Allard*, Komminister *K. Peters*.) — Förslag till omdaning av högaltaret i Linköpings domkyrka. (Amanuensen *B. Cnattingius*.) — Recensioner. — In Memoriam. — Upprop från Stockholms Kyrkomusikerförening. — Meddelanden. — Böcker och musikalien.

LUND, C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Pren.-pris 4: 50.

Innehållsförteckning.

Uppsatser.

	Sid.
<i>A. Adell</i> : Det gregorianska arvet i mässan	129
— » — Det gregorianska arvet i Tidegården	147
— » — Fortsatt arbete med handboksrevisionen	188
— » — Gudstjänstens enhetlighet	3
— » — Nattvardsgudstjänsten	68
<i>A. Adell, F. M. Allard, K. Peters</i> : Handboksförslaget 1926	157
<i>F. M. Allard</i> : Församlingssången i Guds hus	85
— » — Liturgiskt-kyrkomusikaliska strävanden i nutidens västerländska kristenhet: Tysklands evangeliska kristenhet	105, 131, 153
— » — Sången i Guds hus	49
<i>G. Aulén</i> : Den tilltänkta handboksrevisionen	9
<i>B. Cnattingius</i> : Förslag till omdaning av högaltaret i Linköpings domkyrka	172, 187
<i>D. G.</i> : De rundradierade gudstjänsternas psalmer	72
— » — Passionstidens psalmval	91
<i>C. F. Hennerberg</i> : Stockholms kyrkomusikerförening 25 år	145
<i>Fr. Hjort</i> : Enhetlighet och stil, särskilt med tanke på mässmusiken	87
— » — En högmässogudstjänst från musikalisk synpunkt (ett inlägg)	46
<i>A. Johansson</i> : Jordfästningsritualen	71
<i>M. Leby</i> : Tillbedjan i gudstjänsten	33
<i>E. Liedgren</i> : Den svenska kyrkopsalmens fyrahundraårsminne	17
— » — Erik Norenus	36
— » — Paul Gerhardt och Sverige	97
<i>G. Lindberg</i> : I anledning av handboksrevisionen	44
<i>Menaseach</i> : En inkonsekvens	28
<i>K. Peters</i> : En liturgisk detalj	27
— » — En svensk hymnantologi	139
— » — Liturgisk-kyrkomusikaliska strävanden i nutidens västerländska kristenhet: Den romersk-katolska kyrkan	10, 24, 38
— » — Nytt förslag till Vesperale för Svenska Kyrkan	57
— » — Psalmvalet vid högmässan	183
<i>J. Rabe</i> : J. S. Bach och hans kyrkomusik	81, 100
<i>E. Rodhe</i> : Handboksfrågorna vid 1925 års kyrkomöte	21
<i>D. Rudin</i> : Musik och gudstjänst	177
<i>S. Sjöberg</i> : En högmässogudstjänst från musikalisk synpunkt	5, 47
<i>K. M. Westerberg</i> : Kyrklig Symbolik	62

Redogörelser och större meddelanden.

<i>Anmälan</i>	1, 192
<i>Arkitekterna och orgeln</i>	94
<i>Befördringsritualet vid kantorsval</i>	95

	Sid.
<i>Freiburger Tagung für deutsche Orgelkunst</i> den 27/7—29/7	32, 80
<i>Handboksrevisionen: Diskussionsmöte i Norrköping</i> den 15/3	48, 64
Handboks nämnden	15, 127
Jämför i övrigt sidd. 9, 21, 27, 28, 44, 68, 71, 125, 143, 157, 188	
<i>Kreuzkörens i Dresden 700-årsjubileum</i> den 8/10—11/10	176
<i>Kyrkomusikdagen i Göteborg</i> den 11/5	80, 96
<i>Kyrkosångens vänner: Centralkommitténs sammanträde</i> den 21/1	32
Årsredogörelse för verksamheten 1925	75
<i>Linköpings stifts organist- och kantorsförening</i>	80, 144
<i>Liturgiskt oskick</i>	191
<i>Stockholms kyrkomusikerförening</i>	127, (145), 175, 190
<i>Strängnäs och Västerås stifts organist- och kantorsförening</i>	144
<i>Sveriges kyrkosångsförbund</i>	80, 126, 190
<i>A. Adell: Kyrkomusikernas löneförmåner</i>	92, 124, 142
<i>Hj. Danell: Diskussionsinledning om handboksrevisionen (referat)</i>	64
<i>J. Jonsson: Förståelsen för värdig kyrkomusik (ur Östergötl. Folkblad)</i>	14
<i>Menaseach: Kring handboksrevisionen</i>	143
<i>U. L. Ullman: Gudstjänsten och församlinglivet (ur Sv. Kyrkotidn.)</i>	125

Recensioner.

<i>A. Adell: Diakonistyrelsens hymnserie</i>	47
— » — <i>Handledning i kulturminnesvård och hembygdsforskning</i>	189
— » — <i>H. J. Moser, Die evang. Kirchenmusik in volkstümlichem Ueberblick</i>	189
— » — <i>Gunnar Rosendal: Nutida teologi och förkunnelse</i>	173
<i>O. Mannström: Sveriges kyrkor</i>	74
<i>K. Peters: Communio in Adorando et Serviando Oecumenica</i>	29
— » — <i>A. E. Friedlander: Den kyrkliga diktningen</i>	139
— » — <i>Nytt förslag till Vesperale för Svenska Kyrkan</i>	57
— » — <i>Sleumer: Kirchenlateinisches Wörterbuch, M. Hammarström: Glossarium</i> till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder	174
<i>H. Weman: Årkestiftets organistförening: Fyrtio koralförspel</i>	73

In memoriam.

<i>Kantor Carl Bohlin, Stockholm</i>	30
<i>Kontraktsposten Karl Thunander, Öja</i>	175
<i>Musikdirektör O. Ullman, Upsala</i>	79
<i>Musikdirektör T. Wirén, Upsala</i>	30

Musikbilaga.

	Häfte.
<i>J. Brahms: Fader allsmäktig. (Mel. 1623)</i>	4, 5
<i>A. Bruckner: Vaka, kristen</i>	4, 5
<i>G. Ebeling: Den gyllne solen. (Sättn.: O. Olsson.)</i>	7, 8
<i>H. L. Hassler: Befall i Herrens händer</i>	7, 8
<i>D. Olson: Förspel till sv. ps. 63</i>	12
<i>O. Olsson: Postludium för juldagen</i>	12
— » — <i>Vid konfirmation. (Mel. 1614.)</i>	4, 5
<i>Senfl: Påsk-motett</i>	3
<i>M. Vulpius: Det går ett tyst och fåligt lamm. (Mel. 1526.)</i>	7, 8

Stockholms Kyrkomusikerförening 25 år.

Spridda drag ur föreningens historia.

Samlingen av huvudstadens kyrkomusiker till en förening skedde år 1901. Initiativet härtill togs av en utom Stockholm boende organist E. Ehlin från Heby, vilken vid ett sammanträde den 11 augusti nämnda år med åtskilliga av Stockholms organister och kantorer lyckades intressera de närvarande för en sammanslutning i likhet med vad som på flera ställen i landet stiftsvis skett. Kallelser utgingo till stadens organister och kantorer att sammanträda å Kungl. Teatern den 18 augusti för frågans vidare dryftande. Intresset för saken befanns vara mycket livligt. Flera av kårens medlemmar voro visserligen förhindrade att närvara vid sammanträdet, men många hade under hand uttalat sina sympatier för en förenings bildande. Till sammanträdet infunno sig organisterna förste hovkapellmästaren Conrad Nordqvist, musikdirektörerna A. W. Larsson, H. Pettersson och Alb. Lindström samt kantorererna J. Lindegren och H. Blomberg. Enhälligt betonades önskvärdheten av den ifrågasatta sammanslutningen, varefter »beslöts att, till såväl kyrkomusikens främjande som till häfdande af hufvudstadens organisters och kantorerers såväl konstnärligt-musikaliska som sociala och ekonomiska intressen, bilda en *organist- och kantorsförening för Stockholms stad.*» En interimsstyrelse valdes med Conrad Nordqvist såsom ordförande, H. Pettersson som v. ordf. och J. Lindegren som sekreterare. Samtidigt valdes tre ombud att representera föreningen vid det tre dagar senare, den 21 augusti, utlysta sammanträdet i Stockholm för bildandet av en allmän svensk organist- och kan-

torsförening, vilken också kom till stånd, och till vilken Stockholmskretsen från början anslöt sig och kom att tillhöra intill år 1922. Den nybildade Stockholmskretsens stadgar antogos definitivt på ett sammanträde den 6 oktober 1901 efter att vid ett sammanträde en vecka tidigare — den 29 september — hava varit föremål för en grundlig prövning. Stadgarnas första paragraf lyder sålunda: »Föreningens ändamål är att såsom en integrerande del af Sveriges allmänna organist- och kantorsförening 1) verka för en musikvetenskaplig utredning och belysning af till kyrkomusiken hörande viktigare frågor, särskildt sådana, som beröra koral- och motettgenren, samt dessas tidsenliga reform och allmännare tillgodogörande vid våra gudstjänster; 2) sträfvä för vinnande af en samdräktig god konstnärlig anda inom organist- och kantorskåren samt 3) söka åstadkomma förbättring af denna kårs ställning i allmänhet».

Föreningen grep sig genast an med arbetet för uppnåendet av det i punkt 1 i stadgarna angivna målet. Det var naturligtvis att förutse, hurusom en så energisk och kunnig koralforskare som Lindegren omedelbart efter föreningens konstituerande skulle väcka förslag om utgivandet av en ny koralbok och intensivt arbeta för förslaget genomförande. Koralboksfrågan var för övrigt i högsta grad aktuell genom den av Kyrkosångens vänner vid samma tid utgivna »Svensk koralbok i reviderad rytmisk form». En prövningskommitté inom föreningen tillsattes, och denna hade redan den 27 oktober sammanträde. Närvarande voro ledamöterna Nord-

qvist, Pettersson och Lindegren. I protokollet för sammanträdet skriver sekreteraren Lindegren, att »ehuru sammanträdet ansågs vara fåtaligt besökt, föredrogs af en af medlemmarne på begäran: *Utkast till plan för en restituerad svensk koralbok* samt bordlades». Det skulle leda allt för vitt att följa alla diskussioner, som i fortsättningen under årtal fördes i ärendet. Gent emot en kompakt majoritet av motsatt åsikt fasthöll Lindegren i hithörande fråga energiskt den ståndpunkt, som han tidigare förfäktat i sin åren 1881—82 utgivna »Tidning för kyrkomusik», och som han i koncentrerad form framställer i företalet till sin år 1905 utgivna koralbok. Kyrkosångsfrågan — koraler, motetter, vespergudstjänster m. m. — har under föreningens hela tillvaro intagit en dominerande plats i föreningsarbetet, icke minst under den senaste tiden.

Redan tidigt deltog föreningen jämväl i frågor, som berört och fortfarande beröra kårens mera materiella angelägenheter. Den 5 jan. 1902 beslöts på ett sammanträde, att föreningen skulle biträda den till K. Maj:t ingivna petitionen i den s. k. klockarefrågan. Så länge föreningen tillhörde den allmänna föreningen, behandlades givetvis alla från Centralstyrelsen utsända frågor. För sitt eget vidkommande har föreningen utom lönerregleringar utverkat bl. a. den förmånen, att kyrkomusikerna i Stockholm, ej blott organister utan även kantorer, numera i allmänhet tillsättas såsom ordinarie. Det är självfallet, att en innehavare av en dylik befattning kan med utsikt till någon framgång arbeta på kyrkomusikens förkovran endast, om han har den trygghetskänsla, som en ordinarie anställning kan giva. Det torde ej vara för mycket sagt, att det uppsving i

den kyrkomusikaliska verksamheten i huvudstaden, som onekligen ägt rum, till ej oväsentlig del har sin grund i de förbättrade anställningsförhållandena.

För en vidsträcktare krets av kyrkomusiker har föreningen varit i tillfälle att nedlägga arbete genom anordnandet av de allmänna organist- och kantorsmötena åren 1907 och 1912. Det sistnämnda mötet stod i samband med den, så vitt jag vet, första sommarkursen i vårt land för kyrkomusiker, även den anordnad av Stockholmskretsen. Ämnena vid nämnda kurs voro orgelspelning, orgelns konstruktion och historia, liturgisk altarsång och den lutherska kyrkans koralsång, den kyrkomusikaliska konstsången, skolsångsmetodik, akustik, harmonilära och dirigeringskonst. Intresset för kursen var synnerligen livligt, och bland såväl anordnare som deltagare var den meningen allmän, att dylika kurser även i fortsättningen borde komma till stånd. I Stockholm har emellertid på grund av de år 1914 inträdande svåra tidsförhållandena icke någon liknande kurs sedan dess kunnat åstadkommas, men idén har, som bekant, upptagits och realiserats inom vissa stift i vårt land.

Föreningens första medlemsförteckning, publicerad i Centralstyrelsens för Sveriges allm. org.- och kantorsfören. årsskrift för år 1902 (tryckt 1903), upptager 18 namn. I närvarande stund är antalet medlemmar 52, och det är glädjande att anteckna, hurusom organisterna och kantorerna i samtliga territoriella församlingars kyrkor och dessutom kårmedlemmarna i ett antal av andra till statskyrkan hörande kyrkor och kapell äro anslutna till föreningen. Arbetet inom föreningen präglas av kordialitet och sann kamratkänsla. Till arbetets fram-

gång torde den anordningen vara av viss vikt, att det stadgeenligt måste vara omväxling bland föreningens funktionärer. Styrelsen nyväljes vart tredje år, varvid sådan fördelning av posterna skall äga rum, att organister och kantorer omväxla: ena treårsperioden skall t. ex. ordföranden vara en organist och sekreteraren kantor, följande period är det tvärtom. Detta sätt att förnya styrelsen har hittills visat sig vara fördelaktigt. Genom detsamma avser man att undgå den »förbening», som lätt uppstår, då en funktionär, en gång vald, anser det vara en plikt att aldrig under sin livstid avgå från sin post. Styrelsen utgöres f. n. av kantorn i Engelbrektskyrkan *David Åhlén*, ordförande, organisten i

Kungsholms kyrka *Edvin Skarby*, v. ordförande, organisten i K. Hovförsamlingen *C. F. Hennerberg*, sekreterare, kantorn i Storkyrkan *Carl Lambère*, v. sekreterare, och kantorn i S:ta Maria kyrka *Hugo Lindqvist*, skattmästare. Till föreningens hedersledamöter ha kallats organisten i S:t Jakobs kyrka *Albert Lindström* och kantorn i Hedvig Eleonoræ kyrka *John Morén*. År 1911, då nya stadgar antogos, ändrade föreningen sitt namn till Stockholms kyrkomusikerförening. Under detta namn går den nu att fira föreningens tjugofemårsjubileum för att med hopp och förtröstan och livlig önskan om framgång i arbetet för det föresatta målet ingå i ett nytt kvartsekel. *C. F. Hennerberg.*

Det gregorianska arvet i Tidegården.

Huru ställde sig reformationens målsmän till tidegårdens gregorianska sång?

Olaus Petri synes hava haft ringa intresse för tidegården, och kanske han icke ogärna sett att den hade helt och hållet försvunnit¹. Ett typiskt uttryck för hans sätt att se på och bedöma tidegården föreligger i hans skrift »Om Guds ord och människors bud och stadgar» av år 1528. Där skriver han: »Teslikes är ock menniskios dicht och stadgar at man går pelagrims resor hijt och tijt, Så och läsa och siwnga siw kyrkiones tijdher som thet nw tilgåår medh Vigilies, Rosenekransar och annat sådana»².

Men också här måste han ge vika för den kärlek till det gamla gregorianska arvet, som fanns ute i bygderna.

Han har också själv gjort ett par försök att lämpa den efter svenskt tungomål. I 1536 års upplaga av psalmboken »Swenske songer eller wisor» har han sålunda upptagit två nya grupper psalmer. Om den första av dessa grupper skriver han i förordet: »Oc äre the fremst sätte som aff ålder haffua j kyrkionnes tijder på Latine brukade warit oc äre j sielffuom euangelij textenom så bescreffne som the her siungne warda»³. De åsyftade sångerna äro de tre nytestamentliga Cantica: Benedictus eller Sakarias lovsång (Luk. 1: 68—79), som tillhörde Laudes, Magnificat eller Marias lovsång (Luk. 1: 46—55), tillhörande Matutinen samt slutligen Nunc dimittis eller Simeons lovsång (Luk. 2: 29—32), brukad i Completoret. Hit må ock räknas »S. Am-

¹ Rodhe: Sv. gudstjänstliv, s. 205. ² Olaus Petri: Samlade skrifter I, s. 557.

³ Olaus Petri: o. a. a. II, s. 557.

brosij och Augustini loffsong» Te deum (nps. 505), vilken avslutade Matutinen. — Den andra gruppen betecknas som sånger »efter några Latinska hymner utsatte som j fortiden haffua j kyrkionne brukade varit» och utgöra hymner, vilka brukats i kyrkoårets olika högtider vid söndagarnas och helgdagarnas vesper och completorium, alltså vid de »tider» eller bönetimmar, som samlade mest folk¹.

Ännu en betydelsefull åtgärd vidtager Olaus Petri, då han i 1537 års upplaga av mässordningen inför dels översättningen av bönen »Vaka över oss, Herre» och anger med rubriken »Ad completorium», när bönen skulle brukas, dels ock kollektbönerna, vilka användes både i mässan och i tiderna². Detta om Olaus Petri insats.

Självfallet har Laurentius Petris intresse sträckt sig också till tidegården. I 1553 års Liten sångbok finna vi införda Te Deum, hymnerna från 1536 års psalmbok (samtliga med notlinjer över texten), Sankarie och Marie lovsånger (däremot saknas egendomligt nog Simeons lovsång) samt kollektbönerna för hela kyrkoåret. Jag kan här ej underlåta att påpeka att i de exemplar av Liten songbook, som jag varit i tillfälle att se, noter ej funnits inskrivna i notsystemen för dessa sånger.

Viktigare är hans insats genom Kyrkoordningen, som utkom av trycket 1571. Redan i dess förordtar han till orda för den gamla tidegårdens fortsatta bestånd. Han avvisar »vår Widderpart the Calu-nister», eftersom de ej kunnat fram-bära fullgiltiga skäl emot tiderna,

och därför »låte wij oss theras få-fenga murr oc knorr intet anfechta uthan bruke — såsom waant är — Ottesongs och Afftonsonghs tijdher med ordentliga Psalmer, Hymner, Antiphoner, Lecser³, Responsorijs, Collecta etc.» Han ägnar därpå i Kyrkoordningen ett helt kapitel »Ordning medh Kyrkesongh» åt bönetimmarnas anordning, en sak som var så mycket mera angelägen, som »med thenna Kyrkesong haffwer i fortidhen varit itt ganska stooort misbruk». Dock, tillägger han, och här kommer reformationstidens evangeliska självmedvetande till uttryck, »Wij kunne wäl — på Gudz wegna — retta sådana misbruk genom itt christelighet förstånd och sedan finna then måtto ther medh som effter vår och tidsens lägenheet kan wara beqwemligast».

Laurentius Petri accepterar de stora tiderna: Ottesång, omfattande såväl Matutin som Laudes, Aftonsång, motsvarande Vespers, och Nattsång eller Completorium. Av de gamla momenten, varav tiderna bestodo, upptar han, i överensstämmelse med den tradition, som redan faktiskt utbildats, allt, som var hämtat ur skriften eller stämde överens därmed. Även beträffande momentens inbördes ordning blev man vid det gamla.

Men huru utfördes nu tidegården ute i bygderna? Kyrkoordningen ger endast rätt allmänna anvisningar. För musiken måste man följa de gamla Antifonarierna, som funnos kvar i kyrkorna, och i dessa stryka vad som var oförenligt med evangelisk uppfattning. En var fick själv skapa sig och sin kyrka ett antifonarium genom att med ur-

¹ Till hela denna avdelning se Rodhes epokgörande arbete: Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition, s. 16 ff.

² Olaus Petri: o. a. a. II, s. 443 o. 446.

³ Lecser = Lectio, läsning av text ur bibeln, under medeltiden även ur helgonlegenderna.

skillning utvälja ur det gamla gregorianska materialet, vad som var lämpligt. Det var en stor och grannlaga uppgift, som kom att åligga den tidens liturgiskt intresserade präster och skolemästare och de som regerade sången vid katedralskolorna, sedan korprästerna blivit avskrivna. De tryckta sångböcker för tidegården, som Laurentius Petri i Kyrkoordningen uttalar en förhoppning om, orkade den svenska reformationstidens storvulna och dådkraftiga kyrka dock ej med. De blevo ej mera än manusskript, men som sådana äro de goda minnesmärken över tidens liturgiska kultur. Vi kunna tänka på de största: Aspöboken, enligt Rodhe tillhörande 1550-talet, Ordo canendi från omkring 1570 och Tunhemsboken från 1581¹. Men ännu alltjämt upptäckas handskrifter från 15- och 1600-talen, vittnande om intresset runt om ute i landet för det gregorianska arvet även i tidegården.

Först när det var för sent kommo de tryckta Antifonarierna. De båda upplagorna av Liber cantus innehålla nämligen noter för tiderna vid de stora högtiderna: 1620 års upplaga, avsedd för Årkestiftet, upptar musik till tiderna för jul, påsk, pingst och Mikaeli, medan 1623 års upplaga, avsedd för Växjö stift, endast innehåller julens och påskens.

Påpekas bör törhända, att också här har den latinska texten bibehållits i antifoner och responsorier. Så vitt dessa verkligen hava utförts, har tidegården alltså sjungits ömsom på latin, ömsom på svenska. Det som kunde hämtas ur bibeln:

psalmerna, cantica och texterna, eller ur den svenska psalmboken: hymnerna föredrogs väl åtminstone som regel på svenska, det övriga på latin.

De båda upplagorna av Liber cantus utgöra ett otvetydigt vittnesbörd om att den gregorianska sången i tidegården levde vid 1600-talets ingång. I ett Gnosjö kyrka tillhörigt exemplar av Växjöupplagan har jag funnit årtalet 1670 antecknat. I ett annat, hårt skadat exemplar, tillhörigt Grenna kyrka, har införts ett supplement av hymner för tidegården, samtliga med latinsk text även för de hymner, för vilka svensk översättning redan fanns tillgänglig.

Ett intressant belägg på huru den gregorianska sången i tidegården verkligen odlades, lämnar Johannes Bureus, Gustaf Adolfs lärare, i sitt arbete: »Sumlen»². Från ett besök i Luleå vid jultiden något av åren omkring år 1600 berättar han: »I Lule är Capellanen skolemästare och barnen ur Soknen gå i kapellanstugan til lära, the övas til at sjunga lexor och psalmer, straffas medh sten och band och rijs». Ytterligare skildrar han noggrant gudstjänsterna vid julens storhelg.

Vid julaftonens aftonsång var ordningen denna:

- »1. Psalm. 118 på Swensko. then sungo så väl almoghen som gossarna. (*Man må hålla i minnet att när här talas om psalmer avses alltid psalmer ur psaltaren, som reciterades.*)
2. sedhan Nu bidhie vij then H. And. (*Jfr gps. 182; nps. 135.*)
3. begynnes predikan exordium admonens ad Orationem. (*Enligt en anteckning — meddelad*

¹ Rodhe: Studier i reformationstidens tradition, s. 82; 105 och 120.

² Johannes Thomæ Bureus: Sumlen där vthi ähro Åtskillighe Collectaneer, som vthi een och annan måtta tiäna till Antiquiteternes excolerande. Utgiven i urval av G. E. Klemming i De svenska Landsmålen. Stockholm 1886. 24:de häftet; sid. 181—183; 185.

- längre fram — utgjordes detta moment endast av några av kaplanen från predikstolen uttalade ord såsom inledning till*
4. Confessio. Jagh fattige synd(ige) M(änniska) bekän(ner): then läsa almoghen alt efter.
  5. absolutionen.
  6. aftonbönen Lutheri. (*Torde avse completoriebönen Vaka över oss.*)
  7. thesslijkast tre böner än tå.
  8. Fadher vår.
  9. Epistola hebr. 1. fordom (*Jfr Evangelieboken, 1:sta årgångens aftonsångstext på juldagen.*)
  10. och sedhan utläggningen som i andra Predikor.
  11. föreböner. (*Här torde prästen ha lämnat predikstolen.*)
  12. Min siäl prijsar storl(igen Herren) thet sungo och hvar man medh.
  13. Efter Gudz skik går thet så til. (*Söndagens completoriehymn gps. 363.*)¹
  14. bönen, O herre gudh af hvilkom godh (*Jfr Litanians tredje kollektalternativ.*)
  15. välsignelsen.
  16. O herre G/ud/ af him/elrijk/ g/iff o/ss/. (*Jfr nps. 23*) sedhan klemtas i klockan 9 gångor, 9 slagh i gången. — — —

Från juldagens aftonsång meddelas en likalydande ordning men med predikan över Jes. 9 samt därefter förebönerna uti Litanian och bön om frid (dessa förekommo ej annandagen).

I en senare sammanfattande ordning för »Alla aftonsonger» är den inledande psaltarpsalmen utesluten och ersatt med Fader vår. Angående de tre bönerna efter Luthers aftonbön meddelas, att den första riktades

till Fadren, den andra till Anden och den tredje till Sonen. I stället för predikan lästes då det var litet folk »Luteri Cathechesis» och därefter förekom Litanian med förböner. — Marias lovsång och hymnen saknas.

»Jule Ottesongen» skildrar Bureau på följande sätt:

»Venite på Svensko efter Latinske tonen ther af sungo många ibland almogen tre Davidz yterste Psalmer 148, 149 och 150.

(*Venite, Psaltaren 95, sjöngs på en särskilt solenn ton.*)

förste lexan sång en af kaplans goss(arna). — Lofvat vari tu, Jesu Christ. (*Jfr gps. 125 och nps. 62.*) andra Lexan sång och en gässe af Skolan.

Tridie Lexan sång en dere kaplanen. — All then ganska Christenheet (*gps. 129*), dogh icke thet som Präntat är. thet sungo versikularij (*skolgossarna*) och almoghen til skiptes. — O Gudh vij lofve tigh, (*Te deum*), och när the sungo: Ty bidhia vij tigh (*se nps. 505: Därför bedja vi: hjälp dina tjänare*) föllo bådhe man och quinnor å knä och reste sig inthet för åp än alt samma sång var lycktat.

Min siäl skal lofwa H(*erran*) mit hjerta skal och p(*risa*) h(*ans*) n(*amn*), (*gps. 86, nps. 16*) hela almoghen.

Lofvat vari herren Israëls Gudh (*Sakarias lovsång*), en kollecta, och sedhan välsignelsen och inthet Takkom och l(*ofvom*) h(*erran*)

sedhan klemtat var sungo almoghen O herre Gudh af himelr(*ijk*) g(*iff*) o(*ss*) n(*åd*) til at p(*risa*) t(*igh*)². — — —

Jag har så utförligt relaterat Bureau skildringar, då de synas mig ut-

¹ Se även: A. Adell och K. Peters: Evangelisk Tidegård, Lund 1924, Hymnen: Gud har i nåd det skickat så. (Musikbilagan s. 11.)

² En högeligen intressant skildring av julehögmässan förekommer jämväl i Sumlen, sid. 184—185.

göra ett högst intressant belägg på huru bestämmelserna i 1571 års kyrkoordning omsattes i gudstjänstlivet. Att Bureus så noggrant redogjort för de gudstjänster han bevisat i Luleå, torde väl få anses bero på att han här mötte något han ej var van vid från Stockholm, där han varit anställd sedan 1590.

Särskilt skildringen av aftonsångens ordning visar, huru denna gudstjänst höll på att förvandlas, dels därigenom att den gamla Vesperordningen uppblandats med moment ur Completoret (utom bönerna och hymnen hör syndabekännelsen ursprungligen till Completoret), dels därigenom att predikan, föregången av den vidlyftiga böneavdelningen, även den förlagd till predikstolen, har inskjutits i den gamla bönetimman och förändrat dess gamla karaktär. Den gregorianska sången utgjorde det inledande och avslutande momentet. Möjligen har, att döma av den sammanfattande ordningen för alla aftonsånger, denna sång utförts allenast vid de stora högtiderna.

Utom predikan har också den svenska psalmen begynt få fast plats i gudstjänstordningen. Det blir sedermera dessa båda moment: predikan och den nya evangeliska psalmen, som komma att helt omdana de gamla bönetimmarna.

Bättre bevarad är Ottesången med Venite, tre psalmer, tre »läxor», Te deum och Sakarias lovsång. I överensstämmelse med 1571 års kyrkoordning saknas här också predikan.

Högeligen intressant är ju den meddelade uppgiften om att allmoget deltog i den recitativiska psalmodieringen av de davidiska psalmerna, cantica och Te deum. Det gregorianska arvet hade sålunda —

tack vare kapellanens osparda nit i kapellanstugans skola? — här blivit gemene mans egendom. Tidegården var vorden *församlingsgudstjänst*.

I Johannes Rudbeckius' Kyrkiostadgar för Västerås stift, vilka torde avspegla förhållandena därstädes under dennes episkopat, 1618—1646, förekomma i Cap. III: Om kyrckio sångh i närmaste anslutning till bestämmelserna i 1571 års kyrkoordning anvisningar för tiderna¹.

Inom Strängnäs stift synes den liturgiskt och musikaliskt intresserade biskopen Johannes Matthiæ, 1643—1664, ha ivrat för bevarandet av de gamla tiderna i en något moderniserad form. Hans ordning för ottesången upptog fortfarande Venite, två läxor, Te deum och Benedictus, aftonsången åter: en eller två Davids psalmer, Magnificat, och för hösten Nunc dimittis samt böner ur de gamla tiderna. Predikan är föreskriven i båda gudstjänsterna².

Under 1600-talets senare del bli erinringarna om det gregorianska arvet i tidegården så småningom allt sparsammare. Ute i bygderna levde det väl kvar. 1695 års psalmbok upptog allenast Te deum, några av de gamla hymnerna från tiderna samt de tre nytestamentliga cantica. 1819 utmönstras de senare och Te deum samt ett antal av hymnerna. Det gregorianska arvet är förspillt.

Vi ha redan mött några av orsakerna till denna utveckling. Predikan krävde allt mera plats och gjorde en reduktion av tidernas längd nödvändig. Så småningom åt predikan ut sången. Samtidigt med att den nya predikokulturen begynte utvecklas, sjönk den gamla sångkulturen. Man orkade ej med att utveckla och odla båda.

¹ Biskop J. Rudbeckius: Kyrkio Stadgar för Westerås Stift. Utg. af H. Lundström. Upps. 1900. ² Rodhe: Sv. gudstjänstliv, s. 209.

Den andra orsaken var att det översteg tidens krafter att förändra de gamla texterna till svenskt tungomål. Språket var outvecklat, hårt och oböjligt. Det lät sig ej formas efter den för latinet utformade gregorianska rytmen. Så fick man nöja sig med att i de delar, som voro mest motspänstiga, bruka latinet, medan man i de andra använde sig av svenskt mål. Ju mera det evangeliska gudstjänstbegreppet — en församlingsgudstjänst på modersmålet — trängde igenom, dess mera otillfredsställande blev denna blandning i tidegården.

Men när det gregorianska arvet i tidegården synes helt bortglömt, vaknar intresset på nytt för det i den evangeliska kristenheten. Under 1800-talet begynte man i Tyskland inom de evangeliska kretsarna ivra för den s. k. »Lutherska vespern». De stora förkämparna för den voro W. Löhe, L. Schoeberlein och M. Herold. Den vespertyp, som genom deras arbete blivit vanlig i Tysklands evangeliska kyrkor, har mindre karaktären av en bönetimme än av en »Festgottesdienst» med predikan, kör- och psalmsång sida vid sida med gregorianskt material. Det gregorianska inslaget i dessa vesprar hämtades till det mesta från tyska 1500-tals arbeten av evangeliskt ursprung, vilka upptagit den utgående medeltidens gregorianska tradition. För den gregorianska sången var denna tid, särdeles på kontinenten, en tid av förfall.

Genom det hängivna arbete, som utförts i vårt land av prostén, dr. R. Norén och musikdirektör J. Morén, lärde vår kyrka känna dessa tysk-evangeliska strävanden. 1914 års Vesperale står såsom ett monument över deras gärning. Inom ramen av de gudstjänstformer, som här framställas, bjudes även gregoriansk sång, och så begynte

svensk kyrkomenighet på nytt lära känna det gamla, förgättna arvet.

En brist vidlådde detta monumentala arbete: det tog ingen hänsyn till den svenska reformations-tidens rika, sköna tradition ifråga om tidegården, vare sig ifråga om dispositionen för matutinen och vespern eller i fråga om det gregorianska materialet, vilket hämtades ur tyska källor. Detta kan ej läggas de stora förkämparna för den »Lutherska vespern» till last: de kände ej vad vi genom de sista årtiondenas liturgiska forskningsarbeten känna.

Men för den generation, som nu har att bära ansvaret för den liturgiska och kyrkomusikaliska utvecklingen i vårt land, låter det sig näpeligén göra att med rent samvete låta denna svenska evangeliska tradition ligga obeaktad och oprövad. Det gäller ett arv från vår kyrkas storhetstid, ett arv som det kostade våra fäder mycken möda att förvalta, ett arv, som vi på grund av språkets stigande odling äga större förutsättningar att göra levande i samtiden.

Det vill också synas, som om den gregorianska sången i tidegården möter ett allt tydligare framträdande behov i nutiden: behovet av gudstjänster för stilla tillbedjan i helgedomen. Den gregorianska sången är nämligen till sitt innersta väsende bönesång. Den är född under bön. Den är årsbarn med kyrkans liturgi. Under årtusenden har den burit de frommas böner och den har skänkt dem bönhörelsens salighet. Den bevisar sig alltfört äga en förunderlig makt att göra oroliga hjärtan stilla och att förhjälpa också nuets jäktade barn in på bönens väg.

Gå vi mot en tid av förnyad uppskattning av och förståelse för det gregorianska arvet? Kanske tyda tecknen därpå. Ett är visst: skall

så ske, kräves ett hängivet arbete för att skapa den liturgiska och kyrkomusikaliska kultur, som är det nödvändiga villkoret härför.

Den kyrka, som lärt sig rätt förvalta det gregorianska arvet, ger det bästa uttrycket för sin innersta vilja och sitt eget väsende i orden från den gamla morgonhymnen *Te deum*,

som med år 1921 återbördades åt vår psalmbok:

Per singulos dies benedicamus te
Et laudamus nomen tuum in sæcu-
lum et in sæculum sæculi.
O Gud, vi prisa Dig alla dagar.
Och lovsjunga ditt namn i evighe-
ters evighet.

Arthur Adell.

Liturgiskt-kyrkomusikaliska strävanden i nu- tidens västerländska kristenhet.

Tysklands evangeliska kristenhet.

III.

Nu till reformationsminnesåret 1917. Det skulle naturligtvis grundligen förberedas året förut av tyska kyrkosångsföreningens centralstyrelse och de kyrkliga myndigheterna. Kyrkosångsfesten i Stettin, som skulle ha hållits 1915, blev i följd av kriget inställd. Men 1916 kallades provinsialföreningarnas deputerade till konferens i Eisenach den 5 juli. Där inleddes frågan om jubileumsårets värdiga firande av samtliga hedersordförandena: Smend, Nelle, Arnold, Mendelssohn och Flöring. Sedan den sistnämnde avlagt årsberättelsen, vari meddelades, huru somliga körer måst nedläggas, huru damkörer snart ej längre kunde upprätthållas, men att, blott fred och ordnade förhållanden inträdde, förutsättningar funnes för en ny uppblomstring, tog Geheimrat Smend till orda i ett särdeles väckande föredrag. Vid reformationsjubileet skulle ej blott Luthers namn träda fram utan ock vad hans medhjälpare uträttat på sångens viktiga område. Hela kyrkoåret från advent 1916 till 1917 års slut skulle firas i reformationens tecken. Närmare anvisningar lämnades. Nyårs-

dagen t. ex. kunde erinra om den evangeliska kyrkans nyskapelse; kejsarens födelsedag (som i Tyskland var helgdag) skulle firas med tack för vad man för reformationens vidkommande fått av kejsarhuset; å tacksägelsedagen för skörden skulle den av reformatorerna betonade kallesetanken framhållas. Tidslägets allvar borde mana till bot, vartill Luthers själskris erbjöd den bästa anknytning. Minnesåret borde för eftervärlden hugfästas genom anskaffande av något nytt för kyrkan, t. ex. ny orgel, konstnärliga bilder av reformationens män, särskilt å någon ort, där någon av dem fötts, levat eller dött. En sed kunde ock anbefallas, nämligen att plantera en ektelning på kyrkogården till minne för kommande generationer. Luthers lilla katekes borde i predikningar utläggas till befastande av det rena evangelium. Historiska minnesmärken, som stå i samband med reformationen, borde man ock anknyta till. En högtidlig festgudstjänst borde efter särskilt formad liturgi, ej den vanliga söndagliga, överallt hållas den 31 okt., varvid viktigare delar av Luthers teser bor-

de från altaret föredragas. De ofta här och var anordnade stenaltaren och predikstolar ute i det fria, s. k. bergs- och skogskyrkor, borde omkring sig samla stora skaror till fri-luftsgudstjänster. Av stor vikt vore, att reformationsminnet på allt sätt utnyttjades, då det vore att befara, att såväl katolicismen som materialismen skulle komma i frammarsch efter kriget. — Därefter talade dåv. superintendenten Nelle i Hamm. Efter att ha erinrat om föregående Lutherminnesdagar, hurusom man 1817 blott kände 3 utav Luthers psalmer och huru man då brukade uttryckslösa gottköpsmotetter och ordrika hymner, varvid Bach såsom förrostat gods var kastad i skräpvrån, omnämnde han åtskilligt av vad Lutherföreningen på det hymnologiska området hade bragt i dagen. Detta borde nu komma till heders. Han rekommenderade särskilt Luthers Te Deum m. fl. växelsånger. Kyrkokörerna borde vid repetitionerna avsätta åtminstone en kvart till deras inlärande. Kurrendasången borde återupplivas, mäsingsmusik från tornen utföras. Arkitekterna borde tillse, att det finnes plats för sångarna på orgelläktaren och uppe i tornen. Talaren hade iakttagit, att det fanns mångenstädes så små nummertavlor bredvid grant utstyrda predikstolar, påminnande om den stackars askungen i sagan invid den grant utstyrda drottningen. Nya stora nummertavlor borde inviga reformationsåret med plats för små siffror till versernas angivande. »Men», slutade talaren, »verkar ej kriget hämmande på utförandet av dessa förslag? Tvärtom. Vad kriget återuppväckt hos vårt folk och allttjämt är ägnat att ännu mer återuppväcka, är den manhaftiga, kärnfulla, målmedvetna, rakt på sak gående, rena anden och tonen, såväl i allt tal och hand-

lande som ock i bön och festligt firande. Vad sött och vekligt, vad omanligt och klangtomt finnes av andlig sång, har kriget sopat bort och skall ännu grundligare sopa undan. Men det äkta, ädla, kyska, stränga, stålsatta, hjältemodiga och därvid dock innerligt varma, hjärtliga, djupt fattade, *det* för kriget fram i ljuset från det fördolda. Men detta sväller ingenstädes fullare, renare fram än i Luthers och hans samtidas ord, bön och sång. Deras vrede är mannavrede, deras tårar mannatårar, deras bot mannavärdig, deras tro och deras kärlek är hjältegärning. Får kriget icke återuppväcka 1500-talets sångskatt till glödande liv i våra församlingar, då måste denna sångskatt vänta på sin återuppväckelse ännu länge allttjämt. Må vi utnyttja kriget även för vårt gudstjänstliga liv, allsidigt, oförtruttet, tålmodigt, på det att vi hela år 1917 må bliva befunna värdiga våra fäder från protestantismens första tid och ej minst vår Luther.» — Arnold Mendelssohn talade om körsångens utnyttjande under reformationsåret. Brottstycken ur Bachkantaterna anvisades till gudstjänstligt bruk. Han fäste ock uppmärksamheten på Bachs orgelkoraler till Luthers psalmer och gav f. ö. litteraturhänvisningar. — Geheimrat Flöring avslutade med önskan, att reformationsminnesåret måtte föra hela kyrkosångssaken framåt. Här vid detta sammanträde var det blott fråga om väckelser till blivande anordningar, ej föregripanden på det, som tillkomme kyrkostyrelserna att besluta om. Liturgiska anordningar skulle utarbetas och en ny kyrkosångsfest anordnas i Luthers födelsestad den 7—8 maj 1917. Efter dessa inledande föredrag, vilka trycktes för masspredning, vidtog en livlig diskussion.

I inbjudan till kyrkosångsfesten i Eisleben framhöll kretsstyrelsen, att den närvarande kampen nu närmande sig till avgörande, då det gällde att uppliva det kämpande landets inre, sedligt-religiösa krafter, just de krafter, som genom Luthers reformation utlösts. »Kriget har», heter det, »visat oss, huru jämte det av Luther till tyska överflyttade Gudsordet särskilt den genom L. skapade kyrkosången blivit ett medel att binda sådana krafter i folksjälens därute och därhemma, likaså visst till segerrikt framåtstormande i kampen som till tappert uthärdande och undergivenhet i nöd, sorg och lidande.» Många deltagare hade infunnit sig i den gamla lutherstaden till de två festdagarna, som inföllo efter söndagen Cantate. Förväntningarna blevo överträffade. Vid festbudstjänsten predikade *generalsuperintendenten Gennrich* över ämnet: »Luther och den evangeliska kyrkosången», som efterföljdes av »Ein feste Burg», som sjöngs stående under klockringning.

Vid Begrüßungsabend talade *superintendenten Luther* och hälsade deltagarna välkomna med den önskan, att, om tiden och platsen lämnade mycket övrigt att önska, »vår Martin» själv skulle hjälpa oss att fira högtiden. Han höll därefter föredrag om »Eislebens kyrkomusikaliska liv i det förflutna». Följande dag avgav *Geheimrat Flöring* årsberättelse och konstaterade, att, om än nedgången varit stor under den svåra krisen, förde dock enskilda kyrkokörer en blomstrande tillvaro, särskilt i Rhenlandet, Westphalen, provinsen och konungariket Sachsen, Pommern och Hannover. Festtalet hölls av *Geh. Oberkonsistorialrat Kawerau* i Berlin över ämnet: »Kyrkosången såsom ett reformationsens testamente till nutidens församling». Med utgångspunkt från

reformationens sångår 1524 bemötte talaren de försök, som gjorts att nedsätta den lutherska kyrkopsalmen såsom en ömklig avläggare från den förreformatoriska tiden. Genom citat uppvisade han, att den tyska folksången blott sparsamt förekom i kyrkan före Luthers tid. Denne är och förblir den evangeliska kyrkosångens fader, även om ej alla hans psalmer hava samma värde. Att han skrivit någon av melodierna är möjligt men kan ej bevisas. Församlingssången i gudstjänsten kom blott så småningom till full blomstring. Det gällde nu för vår tids församling att komma till enhetliga psalmer beträffande såväl text som melodi, varvid han ansåg, att de rytmiska hade företräde. Kyrkosångsmännen hade att förmedla dessa rikedomar till församlingarna. Koralkunskap borde med mera intresse omfattas av teologerna och körledarna. Kören borde ock se sin uppgift i att även vårda koralsången. — Kyrkosångsfesten avslutades med uppförandet av oratoriet Jephtha, Händels svanesång. —

Det kan ha sitt intresse att erfara, huru de impulser, som gävos framför allt under förberedelseåret, ledde till ett värdigt firande av jubileet. Det kan sägas, att så skedde i hela det evangeliska Tyskland såväl i städerna som på landsbygden, ja firandet skedde t. o. m. borta i ett tyskt krigsfängeläger, nämligen i Beresowka (Ostsibirien), om än väl icke genom impulser från hemlandet. En särskilt tilltalande bild av en Lutherfirning i församlingen ger oss *Pfarrer Drömann*, pastor i Elze och Eichenrode i Hannover. Helgdagsaftonen hölls reformationsvesper, varvid även församlingen deltog i växelsångerna. Följande dag kl. 1½ 10 f. m. vandrade församlingen i procession från prästgården till kyr-

kan, företrädd av kyrkokören och skolbarnen under klockringning. Pastor bar bibeln och de symboliska böckerna, kyrkovärdarna nattvardskärlen, som ställdes på altaret, vilket var smyckat med blommor. Under det att man samlades i kyrkan ljöd från orgeln ett Bachs preludium till »Ein feste Burg». Luthers psalmer sjöngos under hela gudstjänsten. Kören biträdde med motettsång. Två bibliska läsningar föredrogs från altaret, den sista hämtad ur Uppb. 14: 6—13 (det eviga evangeliet med hänblick på den förestående domen). Luthers trosbekännelse, som flera söndagar förut sjungits, blev sjungen till predikan. Denna hölls över Rom. 1: 1—5 över ämnet: »Reformationens arv till den lutherska kristenheten». 4:de art. i Augustana lästes såsom inledning till predikan. Därefter »Ein feste Burg», som sjöngs stående under klockringning. Efteråt altartjänst med Te Deum. Vid Fader vår ringning i böneklockan. Händels Halleluja avslöt. Kl. $\frac{1}{2}$ 4 e. m., sedan gudstjänst hållits i Eichenrode, planterades utanför kyrkan en ek till minne av reformationen. Efter klockringning och »Nun freut euch, lieben Christen gemein» lästes ps. 118 i psaltaren. Särskilt betonades v. 17: »Jag skall icke dö utan leva och förkunna Herrens verk.» Ur det tal, som därvid hölls, må antecknas följande: liksom trädets rötter suga liv och näring ur jorden, så må vår tro suga sin kraft ur Jesus Kristus, vilken den heliga Skrift för oss uppenbarar och vilkens frälsaregärning Luther och hans samtida manligt och kärnfullt besjungit i sina sånger. Likasom trädet sträcker sin krona mot skyn, må ock församlingen söka efter det ovan till är. Liksom det breder ut sina grenar, må ock vi hava ett vitt rum för kärleken till våra medmänniskor. Så skulle denne ek vara en

sinnebild av ett heligt löfte på reformationens högtidsdag från församlingen, att den alltid må vidbliva Luthers heliga arvedel i tro, hopp och kärlek. Sedan pastor och kyrkorådet verkställt planteringen, avsjöngs »Nun danket alle Gott», varefter man samlades i kyrkan för att lyssna till kyrkokörens sång och orgelns toner. Sönd. d. 4 nov. hölls nattvardsgång med 120 kommunikanter. I eftermiddagsgudstjänsten utlades stycken ur bekännelseskri-terna, särskilt Augustana. —

Krigets nöd prässar och prässar. Allt tunnare bli även dubbelhäftena i tidskrifterna på grund av pappersbristen och dyrtiden. Flöring manar 1918 till upptagande av nedlagda föreningar, bildande av nya, organiskt inlemmade i församlingslivet. Om stora möten bli svårare att hålla, manas till mindre sådana kontraktswis.

Så kommer sammanbrottet, revolutionen och våldsfreden. År 1919 ingen större fest. Den 21 juni 1920 en allmän fest i Leipzig i förbindelse med 8:de Bachfesten. Därvid framhålls, att trots sammanbrottet saknas ej de krafter, som hittills gjort det tyska andelivet och särskilt det kyrkliga livet stort och rikt. »Vi kyrkosångsfolk», säges det, »veta, att vi med vår tyska evangeliska kyrkomusik äga en gåva, som kan ge vår dyra evangeliska kyrka krafter till återuppbyggande.» 1921 firas högtiden i Mannheim. De kostsamma resorna föranledde, att 9 provinsialföreningar voro utan representanter. Ingen minnesskrift kan utgivas. Korrespondenzblatt kämpar för sitt liv på grund av ekonomiska svårigheter. 1923 försvinner publikationen i och med septemberhäftet, sedan april-junihäftet omnämnt, att åtskilliga nya kyrkokörer bildats. Skall den för livet kämpande kyrkosångsföreningen gå un-

der, eller är det sista budskapet ett tecken till en vändning åt det bättre?

— — — — —
 Se det goda landet, som flöt av mjölk och honung, det land, vars lyckliga innebyggare sutto var under sitt vinträd och sitt fikonsträd, det land, i vars helgedom David spelade och Asafs sångarskaror lovade Gud! Se det goda landet, huru har det blivit så platt öde, förbränt, förhärjat! Borta, långt borta, vid de älvar i Babel sitta de fångna med harporna hängande på pilträdet. Huru skulle de kunna sjunga Herrens sång om Sion, om Jerusalem! Men i det ödelagda Kanaan höras klagosångerna, sånger visserligen av klagan, men dock genomträngda av ett hopp, som varken kan eller får dö.

— — — — —
 Jag ser efter långa fångenskapsår en hop återvända till Israels

land. Grundstenen är lagd till Herrens nya hus, och allt folket jublar högt. Men de gamla, som sett det förra huset, gräto högljutt.

— — — — —
 Jag frågar: skall den blomstring av det gudstjänstliga livet, som var på väg att ödeläggas, framdeles stå upp till nytt liv? Vi hoppas det, även om det nya kanske ej blir efter de stora mått, som den liturgiskt-musikaliska renässansen kunde mätas med under 1800-talets senare hälft och detta århundrades början. Men *ett* veta vi: kyrkans gudstjänstfirning, dess sång och musik skall aldrig dö! Den bär evigheten inom sig. Den är ett utflöde av den Evige själv. — — Hans kärlek till människors barn är *så stor*, att både tiden och evigheterna igenom skola förkunna hans lov. *F. M. Allard.*

Handboksförslaget 1926.

A. Allmänna synpunkter.

På den korta tid, som stått sakkunniga till buds vid utarbetandet av detta förslag, som svällt ut till en volym av omkring 400 sidor, har man ej kunnat vänta en så grundlig och mogen revision av handboken, som varit önskvärd. Revisionsförslaget ger särskilt vid en detaljgranskning intryck av brådska genom mindre lyckliga förändringar i synnerhet vid avfattningen av bönerna. Lyckligare hade varit, om sakkunniga haft befogenhet och mera tid på sig till att avgiva ett genomgripande revisionsförslag, som kunnat tänkas äga bestånd en längre tid framåt. Då nu så kort tid stått dem till buds, hade det varit bättre att inskränka sig till en nöd-

torftig ändring av de mest framträdande bristerna i den nuvarande handboken med undantag av de förändringar, som av kyrkomötet den 7 nov. 1925 i skrivelserna n:r 55—57 hos Kungl. Maj:t framhållits, vilka naturligtvis måste kräva en grundligare behandling. Ett inskränkande till en varsam revision hade varit så mycket mer välbetänkt, som de liturgiska frågorna alltid äro av den mest ömtåliga beskaffenhet och församlingarna ogärna se, att ritualen gång efter annan ändras.

Då nu förslaget erbjuder ganska viktiga förändringar, även utöver de i nämnda skrivelserna påtalade, finnes anledning att granska detsamma

såsom ett förslag med anspråk på att gälla ej som ett varsamt utan som ett ganska genomgripande revisionsförsök. Vid ett sådant hade varit högeligen önskvärt, att handboksfrågan lösts i sammanhang med de kyrkomusikaliska spörsmålen, såsom ock kyrkomötet i sin skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit. Vi kunna f. n. ej rätt veta, huru sakkunniga tänka sig den kyrkomusikaliska utgestaltningen av t. ex. den nicenska trosbekännelsen, som enligt förslaget även kan sjungas. Man kan befara, att innan auktoriserad musik föreligger till användande i församlingarnas tjänst, åtskilliga mindervärdiga försök att tonsätta de nya sångliga delarna av liturgien komma i bruk och sedan bliva rätt besvärliga att få bort, om de här och var arbetat sig in i församlingarna.

Om en kommande handbok skulle uppläggas i den omfattning,

det föreliggande förslaget ger vid handen, vilket ej bör anses vara en brist, om innehållets godhet motsvarar handbokens storlek, hemställa vi, att handboken upplägges i tre volymer: 1) *Ordo missae*, omfattande den allmänna gudstjänsten med kyrkoböner (kap. 1 o. 2); 2) *Manuale*, omfattande de prästerliga kasuella handlingarna (kap. 3—10) samt 3) *Pontificale*, omfattande de biskopliga kasuella handlingarna (kap. 11—14) med *tillägg* (kap. 15—18). Om man är rädd för dessa från romerska kyrkan härflytande benämningar, kan man ju använda andra, ehuru latinska benämningar i allmänhet såsom *Kyrie*, *Gloria* o. s. v. sedan länge vunnit hävd i det agendariska språkbruket, ej minst i musikbilagorna till handboken. Genom att uppdelas denna i trenne volymer, bleve den mera praktiskt användbar.

B. Detaljgranskning.

Första delen.

1 kap. Om den allmänna gudstjänsten.

a. På söndagar och högtidsdagar.

1. Ottesången.

S. 2. Den korta ottesångsliturgien är acceptabel. Dock bör morgonbönen ersättas med söndagens kollektbön. De båda förefintliga morgonbönerna erbjuda ej tillräcklig omväxling för hela kyrkoåret, och de-tempore-principen bör även här fasthållas. Vidare bör en av dagens texter föreläsas för deras skull, som ej komma till någon annan av dagens gudstjänster.

Anvisningen om ottesångens anordnande i enlighet med ordning för matutin ur Vesperale är ett steg i rätt riktning. Frågan är dock, om tiden ännu är mogen för en sådan åtgärd, då den allmänna kunskapen

om dylika gudstjänsters anordnande är klen och det senaste — ännu ej av Kungl. Maj:t och kyrkomötet antagna — förslaget till Vesperale är i stort behov av överarbetning.

S. 3: n:o 2. G. H. (= Gamla handboken): »vi tacke dig av allt hjärta, att du har låtit oss uppleva denna dag». H. F. (= Handboks-förslaget): »vi tacka dig av allt hjärta för denna dag». Ingen förbättring. Lämpligare: »låtit oss uppvakna till denna nya nådedag, etc.» . . . Följande mening genom kraftig omredigering förbättrad. Dock har en formell oegentlighet uppstått: »så att vi aldrig vika från dina budords vägar utan ståndaktigt tro vad du har utlovat». Bör ändras till: »så att vi aldrig vika från dina budords vägar utan i ståndaktigt tro på vad du har utlovat, göra det du bjuder . . .» Härigenom kommer motsatsförhållandet bättre fram.

S. 4: n:o 2. H. F.: »Men framförallt säga vi dig tack och lov. . .» Torde böra ändras till: »Men framförallt tacka och lovsäga vi dig därför. . .» Tacksäga en

numera utdöd form. G. H.: »Mandoms-anamnelse» ersatt i H. F. med födelse. (Onödig korrigerig).

S. 5: n:o 3. G. H.: nåderikt och fridfullt i H. F. ändrat till nåderikt och fridsamt. Ändringen felaktig, då man ej kan tala om fridsamt år men om fridfullt. — Bönen sista mening har fått en olycklig korrigerig: »Förlåna oss din Heliga Ande, så att vi vandra i ljuset av ditt ord och följa dig efter . . . i H. F., motsvarande G. H.: »Förlåna oss genom din Helige Ande att framleva vårt liv i din gemenskap . . .» Genom omredigeringen har det inskjutna »och följa dig efter» blivit tillagt Fadern, medan enligt kristen terminologi efterföljelsen tillkommer Kristus. Satsen torde kunna ändras till: »Förlåna oss din Heliga Ande, så att vi vandra i ljuset av ditt ord och troget efterfölja din Son.»

S. 5: n:o 4. Trettondagsbönen har undergått en rad korrigeringar. Såsom en avgjord försämring måste följande ändring betecknas: G. H.: »Sänt din Son i världen såsom livets ljus till salighet». H. F.: »Låtitt din Son komma i världen med ljus och liv och salighet.» Det gamla ordasättet är starkare i formellt hänseende, ur innehållets synpunkt och på grund av sin anknytning till bibelordet (Joh. 8: 12). Den nytillkomna satsen: »Låt Israel *bliva varse* det klara skenet av din Sons evangelium», är svagt formulerad. I anslutning till Trettondagsordet i 2 Kor. 4: 6 kunde den törhända formuleras så: »Gör ditt egendomsfolk, Israel, mottagligt för kunskapen om din härlighet, som strålar fram i Kristi ansikte.» — Den G. H. hade en skäligen intellektualistisk avslutning av bönen: »Låt det klara skenet av ditt evangelium instråla i våra hjärtan, så att den saliggörande kunskapen om dig hos oss må varda befastad och förökad till våra sjäalars frälsning och ditt härliga namn till pris.» H. F. innebär icke minst genom sina anknytningar till bibelordet en förbättring på denna punkt: »Gör oss alla till ljusets barn och låt ditt ljus leda oss till den stora dag, då alla tungor skola bekänna, att Jesus Kristus är Herren, dig, Fader till ära.» Beklaglig är den tautologiska upprepningen av »ljus» samt den olämpliga omkastningen av ordningen av orden i bibelcitaten. Möjligen kunde detta i händelse av en omredigering av den föregående satsen ändras sålunda: »Gör oss alla till ljusets barn, och led oss i skenet av den klara morgonstjärnan fram till den dag, då alla tungor skola bekänna — dig Fader till ära — att Jesus Kristus är Herren.»

S. 6 n:r 5. Bönen synes ha vunnit genom den omredigering den genomgått, dock har dess karaktär av morgonbön försvunnit. I näst sista meningen borde uttrycket »fd ett levande hopp» ersättas exempelvis med »befästas i ett levande hopp».

S. 7: n:o 8. Pingstbönen har undergått några mindre omredigeringar. G. H.: »där höra förkunnelsen om de stora ting, du gjort med oss» har ersatts med H. F.: »för att höra de stora ting, som du har gjort med oss.» Torde böra ändras till: »för att höra om» eller »för att höra de stora ting förtäljas, som». G. H.:s bön: »Vi bedja dig att du ville efter ditt löfte rikligen utgjuta din Heliga Ande över oss, att han må leda oss» har i H. F. förändrats till: »Över dina apostlar, kyrkans fäder och lärare har du rikligt utgjutit din Heliga Ande.» Bönen om Andens utgjutelse bör ej utgå. Möjligen kunde tankarna kombineras: »Liksom du fordom rikligen utgjutit din Heliga Ande över dina apostlar, över kyrkans fäder och lärare, så utgjut den även över oss och över våra församlingar.» H. F.: har: »upptänd och befast hos oss tron.» Imperativformen av befasta lyder åtm. enl. kyrkligt språkbruk »befästa», ej befast.

II. Högmässan.

Därest handboken komme att utgivas i tre band, vore lämpligast använda den nuvarande uppställningen av högmässan, alltså:

II. Högmässan.

1. Högmässa med och utan nattvardsgång. (Inledningspsalm t. o. m. ps. efter predikan.)

a. När Herrens nattvard hålles.

b. När Herrens nattvard icke hålles. (Därefter i anledning av kyrkomötets skrivelse:)

2. Högmässa med skriftermål och nattvardsgång.

Vi instämma med reservanten d:r Stadener i så måtto, att »skriftermålets höga innebörd av själv-rannsakan» ginge förlorad, om skriftetalet, såsom å sid. 49 är föreslaget, helt och hållet utginge, ja ej ens ersattes av en agendariskt fixerad förmaning. Den enda rest av skriftermålet, som här kvarstår,

är förutom syndabekännelsen avlösningformeln å sid. 52. Däremot finna vi i motsats till reservanten det ej olämpligt att infoga skriftermålet i högmässan, dock med en annan anordning än den, som sakkunniga förorda, varigenom skriftermålet såsom uppbyggelsemoment kommer till sin fulla rätt, högmässans inledningstankar ej bortelimineras eller förvanskas samt man ej behöver befara, att gudstjänsten drager allt för mycket ut på tiden.

Alltså med utgående av moment 4 å sid. 49 ha vi tänkt oss moment 3 å sid. 48 erhålla följande schema:

1. Inledn.-ps. till skriftermålet.
2. Skriftablet.
3. Syndabekännelsen med jämväl kollektiv avslutning (avseende även åhörare, som blott äro andliga deltagare i nådens skatter).
4. Avlösningen, åtföljd av några lästa psalmverser.
5. Förs. sjunger sv. ps. 194: 1 o. 4, i vilka såväl Kyrie- som Gloriamomenten ingå.

Därefter salutationen, epistel o. s. v.

Mot den av sakkunniga föreslagna anordningen ha vi att invända, att Gloria omedelbart efter avlösningformeln verkar alltför abrupt. Nattvardsgästerna behöva efter avlösningens uttalande en stunds stillhet till befastande av det intryck av uttalad och försäkrad nåd, som detta moment innebär, vilket sker dels genom de lästa psalmverserna och dels genom psalm 194: 1 o. 4, vars innehåll och allvarliga mollkaraktär harmoniera med Kyrietankarna och tillika ge ett annat uttryck åt den tacksägelse, som flyter ur ett botfärdigt men av Gud benådat hjärta. Vi anse tanken på infogning av skriftermålet i högmässan lycklig särskilt i landsförsamlingar, där åhörarna i regel blott *en* gång på söndagen kunna väntas till

Guds hus. Får nattvardens karaktär sedan vila över hela gudstjänsten, nattvardstankar tona fram även i predikan, torde detta kunna i sin mån bidraga till att öppna åhörarnas sinnen för välsignelsen av att bruka detta nådemedel, vilket på så många håll är förgätet.

Det klagas över att passionsgudstjänsterna mångenstädes äro så fåtaligt besökta, varför tillstånd lämnats att utom kyrkan hålla passionspredikningar. Ett sätt att kunna bibehålla dessa i församlingens andliga centrum, kyrkan, med möjlighet att i det närmaste få lika många åhörare som i högmässan, är att hålla passionspredikan omedelbart efter densamma. Om korta psalmer användas och högmässopredikan inskränkes till 15 å 20 min., kan den så hopfogade gudstjänsten utföras på 1¹/₂ å 1³/₄ timme. Akten avslutas på predikstolen med passionsbönen och en slutönskan, exempelvis Uppb. 5: 12, varpå psalm i anslutning till talet avslutar det hela. Sålunda behöver i denna gudstjänstkombination ej Fader vår och välsignelsen upprepas.

En liknande kombination borde också äga rum på Långfredagen, där högmässa omedelbart efterföljes av aftonsång. Den senare avslutas på övligt sätt med altartjänst, där efter allm. kyrkobönen vid aftonsång prästen vänder sig mot församlingen med en liknande slutönskan, exempelvis ur Uppb. 1: 6, i stället för att ånyo upprepa Fader vår och välsignelsen.

Försök i dessa riktningar ha under en följd av år ägt rum i Ö. kyrka och visat, att blott en och annan avlägsnat sig vid högmässans slut, men de flesta dröjt kvar över passionspredikan och långfredagens aftonsång. Anordningen kan även ske så, att passionshistoriens 4 akter bli på fyra söndagar genomgångna.

jämte femte och sjätte akterna på långfredagen, samt att den eljest rätt långa läsningen genom avbrott av lämpliga psalmverser, enligt föredöme av Passionale i 1915 års i bruk tillåtna Vesperale, ej behöver verka enformigt. Särskilt synes en dylik kombination påkallad i kyrka, där blott *en* präst har att svara för båda gudstjänsterna samt där duplikation förekommer.

Efter dessa allmänna synpunkter angående högmässoritualen må följande anmärkas.

Sid. 9. Valet av lämplig *inledningspsalm* att ev. använda synes oss ganska lyckligt. Dock torde kyrkovisan En herrdag i höjden (N. Ps. 665: 1, 2) mindre lämpa sig som inledningspsalm på domsöndagen. Bättre vore att då begynna med den högtidliga sv. ps. 499: 1, 2. Även synes oss mindre lyckligt att citera psalmernas begynnelseord med blott t. ex. »Vad ljus över!». Vill man använda koralbokens psalmnomenklaturer, så borde lika mycket citeras av inledningsorden, som där är anförd. Förfarandet för lätt tankarna till angivandet av en studentkvartett med t. ex. blott orden: »Dåne lik» o. d.

Sid. 10 ff. Angående *introitusantifonierna* bör i allmänhet anmärkas, att musiken vid deras utförande knappast tillåter, att prästen framsäger Versus och församlingen sjunger Responsum. Om prästen ej sjunger, bör angivas, att antifonierna utföras av tvenne körer eller försångare och kör.

Även hade varit önskligt utvidga antalet introitusantifonier med Vid Nyår och På Långfredagen. För botdagen (sid. 16) hade i likhet med de övriga introiterna ännu ett verspar varit önskligt.

Sid. 19. Olaus Petri uttryck: »Bröder och systrar i Kristus Jesus» borde helt utgå. I *syndabekännelsen* har uteslutiits »om du så skulle döma mig, såsom mina synder hava förtjänt.» Vi anse, att ett uteslutande av dessa ord bidrager att försvaga skuldmedetandet, som lätt i denna tid vill utplånas, varför dessa ord böra bibehållas.

Sid. 20. Den kollektiva avslutningen av syndabekännelsen bör vid den *allmänna* gudstjänsten bibehållas.

Sid. 21. Språket i Matt. 11: 28 är för allmänt till sitt innehåll och bör utgå.

Som Gloriavers bör även ps. 324: 5 kunna till omväxling få användas.

Sid. 22. Det förefaller oss inkonsekvent att ej även omnämna annandag Pingst såsom lämplig för sjungandet av Laudamus, då det får sjungas på annandag Påsk.

Sid. 23. Då församlingen enligt god tradition stående hör epistel och evangelium sig föreläsas, böra i *ingressen* till textläsningen de gamla uttrycken bibehållas. Att två gånger upprepa söndagens benämning verkar tautologiskt.

Sid. 25. Nuvarande handbokens uttryck: *en enda* Gud . . . *en enda* Herre i Nicenum är ur sångsynpunkt att fördraga. Även må framhållas, huruvida ej trosbekännelsen såsom sacrificium bör av prästen läsas med vändning åt altaret.

Sid. 26. Angående hymnen efter tron må tilläggas »i anslutning till dagens firningsämne.»

Sid. 29 ff. Önskligt hade varit, att de-tempore-principen något mera framträtt genom flera de-tempore-alternativ vid slutönskan. Vi föreslå följande att kunna användas, förutom de allmänna slutönskningarna i 2 Kor. 13: 13 o. 1 Petr. 5: 10, 11, för jultiden 2 Kor. 9: 15 samt Gloria Patri,

för trettond-tiden: Rom. 16: 26, 27,

för fastlagstiden: Uppb. 1: 6,

för långfredagen: Uppb. 5: 12,

för påsktiden: 1 Kor. 15: 57, Hebr.

13: 20, 21, 1 Th. 3: 16,

för Kristi Hf.-d.: Uppb. 5: 13,

för Tref-tiden: Ef. 3: 20, 21,

vid kyrkoårets slut: 1 Th. 5: 16, 1 Th.

3: 12, 13, 2 Petr. 3: 17, 18.

Sid. 31. Uttrycket »ditt herravälde» torde utbytas mot »ditt rikes seger i våra hjärtan.»

Sid. 32. I meningen: »hjälp och hugsvala etc.» föreslås en omkastning av uttrycken för att få uttrycket »de döende till sist såsom övergång till »hjälp oss omsider»; sålunda: »Vårda dig . . . värnlösa. Hjälp och hugsvala . . . döende.»

Sid. 33 ff. Utom den hittills brukade allmänna kyrkobönen hava föreslagits ytterligare tre alternativ, för att ej säga under vissa omständigheter dessutom allmänna kyrkobönerna vid ottesång och aftonsång och kyrkobönen på sjukhus samt i fastan litanian; alltså 8 alternativ av allm. kyrkoböner. En dylik omväxling är nog påkallad, men det hade varit önskligt, att de-tempore-karaktären därvid fått framträda. Å sid. 33 hade bort anmärkas, att på missionsdagen bortfaller meningen: »Utsträck ditt herravälde etc.». Eftersom kyrkomötet nämnes före riksdagen i den förra allm. kyrkobönen, enär man väl övligen placerar det andliga först

och det världsliga efteråt, bör detsamma ske även här samt uttrycken sättas inom parentes. Samma anmärkning gäller den följande bönen å sid. 34. Eftersom vårt land utvecklats till ett industriland, hemställes, om ej i samtliga allm. kyrkoböner någon tydligare antydning må givas, som låter dem, som arbeta i industriens tjänst, förnimma, att de äro ihågkomna i församlingens förböner. För övrigt förefaller oss alternativet å sid. 33 skäligen svagt.

Sid. 36. Mellan första och andra stycket i denna i litanieform avfattade bön bör inskjutas: »Församlingen må kunna sjunga: förbarma dig över oss.»

Sid. 37. Angående *hymnen*, som kan sjungas i st. f. (?) offertoriepsalmen, borde stå något, som garanterar, att man får en hymn som passar till nattvardskakten.

Sid. 39. Efter prefationen borde *Sanctus* åter få intaga sin gamla plats, vilken även norska kyrkan här inrymt åt densamma. Detta moment, tillbörligen utfyllt, komme att väsentligen förhöja stämningen, om prefationen avslutades med vad som ursprungligen hört dit. Slutet kunde vid båda få följande lydelse: »Dig hembara fördenskull genom honom alla heliga änglar och saliga andar omkring din tron evigt lov och pris. Låt också oss instämma med dem, då vi nu ödmjukt till dig frambara vårt lovoffer: Helig etc.»

I bönen efteråt, som efter lovsången fullt är på sin plats, borde de sista orden omedelbart övergå i de följande instiftelseorden; alltså: »Hör vår bön för... Jesu Kristi skull, vilken i den natt, då han vart förrådd etc.»

Sid. 40 ff. Den tysta börens moment är, om instiftelseorden läsas med dämpad röst, av gripande verkan och bör utmytna i Fader vår, varmed denna den högtidligaste bordsbön på jorden avslutas. Genom denna anordning kommer prefationen till sin fulla rätt. Den blir »Das evkaristische Hochgebet», m. a. o. en lovsägelse över den av Guds nådesvälgärningar, som särskilt bringas till åtanke i nattvarden. Framförallt i detta moment utlöses församlingens behov av tillbedjan. Efter att sålunda den nattvardsfirande församlingen i prefationens slutord anknutit förbindelsen med den lovsjungande skaran omkring Lammets tron och i Herrens bön samlat sin åkallan och tacksägelse, är övergången till distributionen med Pax psykologiskt motiverad.

Tydligt borde angivas, att nattvardsgästerna *ej under Agnus Dei framgå till*

altaret. Bäst torde vara, att den sjunges, medan de ännu befinna sig stående i bänkarna. Under densamma bör prästens självkommunion, där så förekommer, äga rum. Därefter den allmänna kommunionen. Därunder må stilla orgelspel eller full tystnad angivas äga rum mellan distributionspsalmens verser.

Sid. 44. Önskvärt vore, att något av de-tempore-principen gjorde sig gällande ifråga om tacksägelsebönerna efter nattvarens begående.

Sid. 46 ff. Angående högmässan med allenast predikan (benämningen i rubriken mindre lyckad) är talat i det föregående; likaledes angående moment 3 å sid. 48, ävenså är framhållet, att alternativet å sid. 49 bör helt utgå.

Sid. 53. Ett ofta framträdande drag i böneformulären är, att meningar förekomma, då officianten »predikar» istället för beder. Ett exempel förekommer även här i st. 1. Till stöd för den fortlöpande tankegången i en kyrkobön måste ju åtskilliga förbindelseled mellan böner och lovsägelser, vilka ju utgöra börens karaktär, förekomma. Dessa böra då i liturgiskt språk helst uttryckas med bisatser. Vi föreslå därför denna lydelse: »Allsmäktige Gud, barmhärtige Fader, som sänt din Son i världen till vår återlösnings, vi tacka dig för alla dina välgärningar. Värdes etc.» — I st. f. »ditt herravälde» föreslå vi även här: »Främja ditt rikets seger över hela jordens krets». Vidare påyrkas parentes omkring kyrkomötet och riksdagen.

III. Aftonsången.

Sid. 57. Obs. att bestämmelsen om aftonsångens anordnande som vesper på inga villkor må träda i kraft, förrän det senast utgivna *Vesperale* blivit omarbetat och av Kungl. Maj:t auktoriserat. Detsamma gäller veckogudstjänsten å sid. 59.

Angående b) Veckogudstjänster och c) Rättegångsgudstjänster intet vidare att anmärka.

2 kap. Kyrkoböner.

Vid revisionen av dessa avdelningar synas kommitteradé haft för avsikt att förverkliga tvenne önskemål: 1) Bönerna skola från början till slut konsekvent vara riktade till

samma person i Gudomen och ej ss. i G. H. understundom sker, än till Fadern, än till Sonen. (Ex.: Juldagens högtidsbön n:r 3 börjar med ett anropande av Fadern, men vänder sig redan i andra meningen till Sonen. Slika kastningar verka störande.) Ett undantag bildar givetvis högtidsbönen på Heliga Trefaldighetsdag, där alla tre personerna i Gudomen anropas. Detta kommitténs strävande måste betecknas såsom högeligen lofvärt. Emellertid ha kommitterade stött på synnerligen stora svårigheter, vilka de ofta ej bemästrat. Särskilt Juldagens högtidsbön måste betecknas som bättre i den äldre avfattningen. 2) Kommitterade synas ha eftersträvat ett mera nutidsmässigt, lättare flytande språk. Mot detta torde åtskillig opposition komma att rikta sig, som betvivlar såväl nödvändigheten som lämpligheten härav. I det hela torde om den G. H. kunna sägas, att den ej präglas av sådan ålderdomlighet, att den för flertalet nutidsmänniskor är oförstådd eller ens svårförståelig. Risken blir då så mycket större, att den monumentalitet, som skall utmärka liturgien, prisges åt vardaglighet eller banalitet. Endast undantagsvis synas kommitterade dock hava råkat ut för denna fara. Som bevis att de dock ej gått aldeles fria, må anföras avslutningsformeln av nyårsbönen (s. 93): I Jesu namn. Amen. Detta hör hemma i den talade predikan, ej i den fixerade liturgien. En annan är risken att den pregnanta rytmen, som skall vara liturgiens särmärke, genom inplockade småord går förlo-rad. För denna fara synas kommitterade ej ha tillbörligt varit på sin vakt. Som belägg må anföras ett citat ur Trettondedagens högtidsbön (Kap. 1, mom. 4, s. 5). G. H. har följande sats: Vi tacka dig, att du har *sänt* din enfödde Son i världen

såsom livets ljus till salighet för alla människor. H. F. föreslår följande formulering: Vi prisa dig, *därför att du har låtit* din enfödde Son komma i världen med *ljus och liv och salighet* för alla människor.

Till strävan efter nutidsmässigt språk må ock räknas utrensandet av äldre, i talspråk numera sällan brukade ordformer. Det är självklart, att liturgien även i detta stycke måste om ock långsamt följa utvecklingen. Dock, så länge dessa ordformer leva i skriftspråket eller i predikolitteraturen finnes ingen anledning att utrensa dem, helst deras innehåll ej är oklart.

H. F. ersätter alltså, som det vill synas skäligen onödigt, ordet »rik-ligen» med »rikligt» (Kap. 1, mom. 8, s. 7; Kap. 1, mom. C, s. 8); ordet »krafteligen» med »kraftigt» (Kap. 1, mom. 6, s. 6); ordet »mandomsanammelse» med »födelse» (Kap. 1, mom. B. 2, s. 4) o. s. v.

Inför liknande rättelser erinras man oemotståndligt om ärkebiskop Söderbloms dräpande kritik i 1920 års kyrkomöte av kriorättandet av Wallins psalmer. Man hade strukit och rättat. Varför? »Därför att det är ovanligt, men», tillägger ärkebiskopen, »det är poetiskt, och det väcker uppmärksamhet och eftertanke. Jag minns, vad en bonde sade om en tjänsteman, som på grund av sin självständighet icke kunde behålla sin plats på bolaget. Bonden yttrade: »Inte vet jag, vad det var för fel med honom, men dom sa, att han hade karaktär.»

III. Till dessa tvenne allmänna iakttagelser om böneavdelningarnas omredigering må läggas en tredje, berörande en synnerligen viktig fråga: den om liturgiens anknytning till bibelordet. Å ena sidan är det för liturgiens förankring i det fromma själslivet av vikt att bibelläsaren känner sig hemma i liturgien, där-

för att han där möter bibelns talesätt, vilka väcka till liv heliga bilder och erinringar. Å andra sidan måste liturgien hävda sin självständighet, den kan ej få bli en slav under bibelordets *bokstav*. Liturgien har därför rätt att om verkligt legitima skäl därtill förefinnas, rubba ordens ordningsföljd i en anförd bibelsats o. s. v. På några ställen visa sig nu kommitterade hava sökt denna anknytning till bibelordet. Trettondedagens högtidsbön (s. 5 och 93) har sålunda erhållit följande i fråga om uppslaget väl funna avslutning med anknytning till Fil. 2: 11: »— låt ditt ljus leda oss till den stora dag, då alla tungor skola bekänna, att Jesus Kristus är Herren, dig, Fader, till ära». Emellertid måste man ställa sig mycket skeptisk emot detta sätt att införa bibelordet, varigenom appositionen: »dig, Fader till ära», placerats på en logiskt sett oriktig plats. I ett fall sådant som detta torde det vara riktigare att utesluta denna apposition, om den av formella skäl ej kan placeras på rätt plats efter ordet »bekänna». — I detta sammanhang må ett annat liknande ställe behandlas. Enligt G. H. avslutas påskdagens högtidsbön med anknytning till ordet i 1 Kor. 15: 57 sålunda: »Gud vare tack som *har givit* oss segern genom vår Herre Jesus Kristus.» H. F. behåller bibelordet men gör den ändringen att det utbyter ordet »Gud» mot »Dig». Det gällande bibelöversättningen har ordet i denna gestalt: »Gud vare tack, som *giver* oss segern genom vår Herre Jesus Kristus.» Det torde ej föreligga några tillräckligt bärande skäl för att här ej anföras verbotim.

Efter dessa allmänna synpunkter må anmärkas följande.

Mom. 1. Litanian.

S. 83. Det i G. H. förekommande och alltfört kvarstående »blodsutgjutelse» är med tanke på språkets rytm synnerligen

besvärande. Borde ha ersatts, gärna genom återgång till »Orlig».

S. 84. Det nytillkomna ledet: »Att du värdes göra ditt *namn bekänt* över hela jorden» — är genom anhopningen av enstaviga ord utan pregnant rytm. Detsamma gäller s. 85: Att du värdes giva alla riken och folk frid och endräkt.

S. 85. Det nytillkomna ledet: »Att du värdes välsigna *åkrar och berg, skog och sjö* och giva nåd att rätt bruka dem» — har erhållit en föga lycklig formulering på grund av växling mellan singular och plural form.

S. 85. Genom omredigering har följande sats uppstått: »Att du värdes välsigna våra hem och fostra de unga i din sanning och fruktan». G. H.'s formulering var genom det senare ledets längd otyplig, varför förkortning måste anses lofvärd. Den nya formuleringen ger emellertid ej tillbörligt uttryck för ansvaret i barnauppfostrens kall. Möjligen kunde satsen omredigeras sålunda: Att du värdes giva din välsignelse åt våra hem och till de ungas fostran i din sanning.

S. 86. Efter Agnus Dei har i H. F. det i G. H. förekommande Herre, förbarma dig över oss etc. strukits. Då detta anropande förefinnes redan i Litanians ingress måste denna uteslutning betecknas såsom en förbättring.

S. 88. G. H. och H. F. ha båda följande avfattning av församlingens responsum i versikeln: Förkasta oss icke: »Och tag icke din Heliga Ande ifrån oss». På grund av radens uppbyggnad utföres den vid sång såsom bestående av anapester (se musiken till litanian). Betoningen förflyttas då från ordet *tag* till *icke*. Kan korrigeras genom att ordet *och* uteslutes.

S. 89—91. Den föreslagna förkortade formen för litanian måste betecknas såsom en god nyhet, helst då den som helhet betraktad är väl disponerad och de olika avdelningarna väl avvägda emot varandra. Några justeringar erfordras dock, närmast för den musikaliska rytms skull.

S. 89. Från G. H. har här upptagits följande led: Att du värdes vara vårt fäderneslands värn och sköld, vilket led, på grund av sin otyplighet, borde ha uteslutits eller omredigerats.

S. 90. H. F. har: Att du värdes vederkvicka och *hjälpa* alla sjuka. *Hjälpa* bör ersättas med *trösta*. (Se s. 85).

S. 90. H. F.'s nytillkomna Att du värdes välsigna *allt gott verk*, torde på grund av de tre enstaviga och betonade orden i kadensens slut bli omöjlig att på ett

tillfredsställande sätt ordna för recitativisk sång.

Överhuvud måste som allmän anmärkning i detta sammanhang kraftigt betonas det oriktiga i kommitténs förfaringssätt vid omredigering av litanian, ett fel som vidlått de sista årtiondenas revisionsarbeten över huvud: nämligen att man omarbetat och nydiktat utan att samtidigt den musikaliska sidan av saken beaktats; härigenom ha musikaliskt sett omöjliga texter insmugit sig. I fråga om den föreliggande revisionen måste detta så mycket mer beklagas, som kyrkomötet självt

vid beslutets fattande direkt uttalade sig för ett samtidigt beaktande av de musikaliska synpunkterna. Det vore högeligen att beklaga, om man återigen fölle tillbaka på det gamla, vrånga förfaringssättet, att först fastslå en text, som sedan nödtorftligen skulle förses med musik. Fastställandet av de delar av handboken, som skola kunna utföras till sång, får icke ske, förrän samtidigt en reviderad musik till desamma föreligger. Erfarenheterna från de sista psalmboks- och handboksrevisionerna tala härvid ett tillräckligt tydligt språk: spåren avskräcka.

Andra delen.

3 kap. Om Dopet.

Som helhetsintryck av det nya förslaget till dopformulär torde väl kunna sägas, att det betecknar ett avgjort framsteg vid jämförelse med de förslag, som sett dagen under de sista åren. Den nytillkomna ingressen ur Dav. ps. 8 är en verklig vinst. Värdefulla delar av det äldre dopformuläret hava bevarats, överhuvud är revisionen av detta kapitel betydligt varsammare än det senaste kommittéförslaget. Samma varsamhet gör sig likaledes gällande i fråga om dispositionen.

Den förnämsta avvikelser från nu gällande dopformulär är givetvis att vid handpåläggningen föreslås Fader vår utbytt mot välsignelsen. Detta innebär en avgjord försämring av följande skäl: 1) Det betyder brytandet av en evangelisk, svensk tradition, som inleddes av Olaus Petri i 1529 års handbok, en tradition, som ej ens neologien hade hjärta att bryta med. 2) Genom förändringen har handpåläggningen helt fått karaktären av enbart konsekrationssymbol. Detta förstärkes dels genom slutorden i den förmaning som föregår Mark. 10: 13—16: »att vår Herre och Frälsare ville i

nåd mottaga det och välsigna det» — dels ock genom evangeliets egna slutord: »Och han tog dem upp i famnen och lade händerna på dem och välsignade dem». De närvarande dopvittnena torde ej kunna undgå intrycket av att handpåläggningen vill åskådliggöra Kristi välsignelse, och att prästen i viss mån kommer att »spela» Kristus. Detta synes böra högeligen undvikas. 3) Handpåläggningen såsom symbol för bön och förbön kommer ej här till uttryck såsom genom den hittills brukade anordningen med Fader vår. Och i handpåläggningen såsom symbol för förbön ligger dock ett från evangelisk synpunkt rikare innehåll än då den betraktas som enbart konsekrationsgest. Och söker man efter en bön att då bruka, lärer näppeligen någon annan kunna komma ifråga än Herrens egen bön. Dess lämplighet som förbön torde ingen vilja bestrida, som känner Luthers tolkning av bönepunkterna. 4) Handpåläggningen betecknar en av dopaktens höjdpunkter. Vid sådant förhållande bör denna ej försvagas genom ersättandet av ett nytestamentligt ord med ett gammaltestamentligt. Skall en

ersättning med nödvändighet sökas borde detta vara ett annat nytestamentligt. 5) Genom ersättandet av Fader vår med välsignelsen på detta ställe, har H. F. nödgats placera Fader vår omedelbart efter vattenbegjutningen. Här är onekligt en av dopaktens allra mest oroliga platser. Har ändringen i detta stycke förestavats av strävan efter en mera riskfri plats för Fader vår, så ha kommitterade kommit ur askan i elden.

På ovan anförda motivering påyrkas alltså bibehållandet av Herrens bön vid handpåläggningen, varjämte välsignelsen som hittills bör placeras före fadderförmäningen.

I likhet med det närmast föregående dopförslaget har H. F. infört nattvardsmässans prefationsresponsorier, dock fördelade på två ställen. Detta kan ej anses lyckat. Dels höra dessa responsorier så helt kyrkorummet till, att de ej böra anföras i en dopritual, dels höra de enligt gammal hävd så helt tillsammans, att de ej böra åtskiljas, dels och framför allt är det psykologiskt oriktigt att plötsligt i en liturgi, avsedd att utföras utan orgelackompagnemang, införa församlingen såsom aktivt medverkande i så korta responsorier, i all synnerhet ej i responsorier av så monumental karaktär som dessa. Dessa böra utgå och erhålla den äldre avfattningen. Emot sjungandet av Gloria Patri såsom växelsång kunna däremot ej dessa skäl anföras.

I sin strävan efter ett flytande språk har H. F. särskilt i inledningssatserna fått ett alltför banalt uttryckssätt. Så t. ex. har adverbet »nu» erhållit en alltför stor användning. I hela formuläret förekommer det minst 8 gånger, av dessa 4 gånger i onödan: s. 112: »Så vilja vi nu efter Kristi befallning». s. 113: Låtom oss nu höra den krist-

na tro. s. 114: Låtom oss nu bedja såsom vår Herre...; s. 116: Låtom oss nu höra Guds ords förmaning till oss alla som hava undfått dopets nåd: Såsom I nu haven mottagit...

Nu något om detaljerna.

S. 111. Inledningsallokutionens andra och tredje meningar hava tautologiska inledningar: »Därför har han». Dessa ord äga ej sådan monumental resning, att de tåla vid upprepning. Ordet »för» är här också tre gånger upprepat. Andra meningen torde kunna korrigeras sålunda: »Därför sände han sin Son Jesus Kristus i världen till att frälsa syndare».

S. 111. »Upplýser oss med sina gåvor» hör så helt tredje artikeln och Anden till, att det ej bör införas i en sats, som rör Fadern.

S. 111. Övergången till Matt. 11: 18, 20 är synnerligen abrupt; den äldre smidigare.

S. 112. Citatet är den gamla inledningsallokutionen såsom ingress till Mark. 10; bör ges en resligare början. Ex.: »Efter Kristi befallning vilja vi alltså genom det — — —».

S. 115. Tacksägelsebönens andra mening har en tautologisk upprepning av »detta barn»; bör ändras.

S. 115. »Var dess ledsagare» väcker banala idéassociationer, bör ersättas med: »Led det under vandrigen genom livet».

S. 116. Fadderförmäningen är i hög grad i behov av omredigering, särskilt andra meningen: »Nu tillkommer det hem och församling».

4 kap. Om ungdomens konfirmation och första nattvardsgång.

Då detta kapitel nyligen genomgått stora förändringar, torde man tills vidare lämna det orubbade. Dock är det på en punkt, som konsekvenserna ej utdragits av gjorda förbättringar i ritualen. Som bekant hava de forna löftesfrågorna fått en mjukare formulering: »Viljen I etc.». Härav följer, att frågorna förlorat sin karaktär av ett förbindande löfte för framtiden och snarast inskränka sig till ett uttalande av konfirmandens närvarande uppsåt att etc. Mångenstädes formulera dock prä-

ter kungörelsen om konfirmationen efter den gamla ordalydelsen, som ännu kvarstår i H. F. överst å sid. 144: »bekänna sin tro och *avlägga sina löften*». Detta uttryck bör ändras till: »bekänna sin tro och sitt uppsåt att däri stadigt förbliva». Om löfteskaraktären får stå kvar i de båda sista frågorna, har den stora allmänheten ännu för sig, att de s. k. löftesfrågorna fortfarande äro orubbade med sina för framtiden gällande förpliktelser.

5 kap. Om allmänt skriftermål.

1. När allmänt skriftermål med skriftetal sker före högmässan.

Sid. 157 ff. Ang. ändringarna i syndabekännelsen se vad som är sagt till sid. 19. Vid enbart skriftermål bör den kollektiva avslutningsformeln, såsom här skett, utgå.

II. När allm. skriftermål med skriftetal sker i högmässan.

Se vad därom ovan är sagt.

III. När allm. skriftermål utan skriftetal sker i högmässan, bör utgå. Se ovan!

IV. När allm. skriftermål sker i samband med nattvardsmässan ensam (sid. 162).

Härom gäller i tillämpliga delar vad ovan sagts.

V. Ett annat sätt, när allmänt skriftermål sker i samband med nattvardsmässan (sid. 164).

Denna form för nattvardsgudstjänst synes alltför främmande för vår svenska tradition. Det synes ock oegentligt att börja med tacksägelse och först *därefter* låta skriftetal, syndabekännelse och avlösning följa. Detta verkar i hög grad psykologiskt, varför denna form bör helt och hållet utgå.

6 kap. Om enskild skrift och avlösning.

Detta kap. innefattar tvänne huvuddelar, dels en, som avser ett återupplivande av den normala biktinstitutionen, dels en, som avser bikt av den, som begått uppenbart brott, m. a. o. angår den forna kyrkoplikten. Det måste anses som en förtjänst, att den förra kommit till heders, likasom att den senare undergått en lättare överarbetning.

Ehuru den förra kanske ej kommer så ofta till användning, är den dock ur själasörjaresynpunkt lärorik beträffande det rätta umgåendet med bekymrade själar. Då tvänget av nattvardsanmälan bortfallit, blir väl ock upplivandet av den forna kyrkoplikten ur rättslig synpunkt utan kraft och verkan. I anledning härav hemställes, huruvida ej alloktionen å sid. 218 bör ändras. H. F.: »så förkunnar och tillsäger jag dig — — — måltid» ändras till: »Så må du hädanefter utan samvetets förkränkelse med församlingen äga tillträde till nattvardens heliga måltid».

7 kap. Om sjukas kommunion.

Sid. 221. Ang. syndabekännelsen se vad ovan är sagt.

Sid. 225. »Helig» bör strykas på grund av vad förut sagts.

8 kap. Om brudvigsel.

Det förslag till vigselformulär, som framlades i anslutning till den allmänna handboksrevisionen vid 1893 års kyrkomöte, förkastades. Härav blev följden, att ända till år 1917 kvarstod formuläret av år 1811 oförändrat (om man undantager enstaka språkliga moderniseringar). Så är för övrigt än i dag i stort sett fallet. En del särskilt misslyckade uttryck ändrades likväl 1915 av kyrkomötet. Bland ändringarna 1915 ha vi här speciellt anledning att påpeka, att Fader vår flyttades från sin plats omedelbart efter »Emedan I nu tagit varandra till äkta» m. m. till vigselaktens slut omedelbart före välsignelsen.

De i det vanliga vigselformuläret i H. F. föreslagna ändringarne äro huvudsakligen trenne.

1) Fader vår har återflyttats till sin gamla plats före 1917.

2) I stället för citatet om äktenskapets oupplöslighet (Mt. 19) har införts ett uppkok på orden ur Mt. 19 jämte en erinran om bröllopet i Kana.

3) Till förmaningen: »Betänken dessa Herrens, Jesu Kristi, ord» m. m. har fogats ett tillägg, bestående av vissa delar av 1 Kor. 13: 4—6.

Vad den första ändringen beträffar, måste den väl anses mindre lyckad. Eller måste det icke betraktas såsom olämpligt, att brudparet *står* under det Fader vår bedes men knäböjer under de andra bönerna?

Vill man genom den föreslagna förändringen vinna, att orden om äktenska-

pets oupplöslighet icke skola komma omedelbart intill äktenskapsförbundets högtidliga stadfästade, så är det valda tillvägagångssättet knappast det lämpligaste. Syftemålet torde bättre vinnas antingen genom uttalandet av en högtidlig välgångsönskan, t. ex. »Herren vare med Eder och ledsage Eder i sin sanning och fruktan nu och till evig tid.» Denna önskan kunde utan skada för formuläret flyttas från sin nuvarande plats till detta ställe. Bättre torde dock frågan lösas, om man flyttade orden om äktenskapets oupplöslighet till den inledande allokutionen, dit de åtminstone ur liturgisk synpunkt böra höra.

Är den första förändringen mindre lyckad, så torde man utan överdrift kunna beteckna den andra såsom rent misslyckad. Kommitterade ha lämnat en undervisning om äktenskapets oupplöslighet, i vilken bl. a. omtalas, att vår Frälsare bekräftat äktenskapets, av Gud redan i begynnelsen inrättade stiftelse. Även påpekas, att såsom vår Frälsare med sin närvaro helgade bröllopet i Kana, så vill han alltjämt vara gäst i våra hem. Efter denna undervisning fortsätter förslaget: »Betänken dessa Herrens, Jesu Kristi, ord». Ett sådant sätt att anföra vår Frälsares ord torde få anses som i högsta grad betänkligt.

Vill man undvika ordet »kött», som i kyrkomötet 1893 gav anledning till en så vidlyftig diskussion, så synes frågan kunna lösas på ett vida enklare och mindre anstötligt sätt, nämligen genom en återgång till ordalydelsen 1811: »De tu skola varda ett. Så äro de icke mer tu utan ett». Kunde man tillåta sig denna frihet gent emot bibeltexten år 1811, så torde den utan fara kunna ske även nu. Avvikelsen innebär icke någon förfalskning. Den är ju uteslutande av språklig natur.

Mot den tredje ändringen är väl knappast något annat att invända än att orden ur 1 Kor., som de nu stå, komma något oförmedlat. Övergången mellan den föregående förmaningens s. a. s. liturgiska normalprosa och den lapidara stilen hos Paulusstället är alltför skarp och tvär. Kunde övergången på ett passande sätt förmedlas, torde tillägget av detta stycke ur »kärlekens höga visa» vara att betrakta som en vinst.

I rubriken rörande pällen och brudmässan har en beklagansvärd ändring skett. Orden: »träder brudparet efter predikan och kommunionen fram för altaret» hava uteslutits. Därmed har den sista rest, som kunnat rättfärdiga

namnet brudmässan strukits. Hade det icke varit lämpligare att lämna utförligare anvisningar om vigselns utförande i samband med mässan? Många (även präster) ha mycket liten kännedom därom.

Ytterligare en anmärkning må göras. Bröllopspsalmerna höra ju avgjort till de svagaste avdelningarna i 1819 års psalmbok. När nu H. F. annars (t. ex. vid jordfästning) använder Nya Psalmer och när bland dessa finnes en så pass användbar bröllopspsalm som nr 571: »Vi önske nu vår brudgom och brud» — hade då icke anledning funnits att meddela denna bland de å ss. 236 ff. anförda psalmerna?

9 kap. Om barnakvinnors kyrkotagning.

Ingen anmärkning.

10 kap. Om jordfästning.

Det är högeligen egendomligt, att jordfästningsritualet varken 1893 eller 1915 föranledde någon debatt i kyrkomötet. Det intager dock en så viktig ställning, att det borde kunna göra anspråk på ett visst intresse.

Vårt nuvarande jordfästningsritual är onekligen skäligen torftigt. Det nya förslaget har knappast försökt att göra det rikare.

Den mest i ögonen fallande förändringen är införandet av ett nytt alternativ till begravningsbön. I stort sett rör sig detta inom samma tankesfär som de gamla. Blott en sak är ny: förbönen för de sörjande. Ett annat böneämne, som man hoppats skulle fått plats (varom mera längre ned), är förbigånget. Nekas kan kanske icke, att det nya formuläret är präglad av något större innerlighet än de gamla.

Om införandet av detta alternativ är att räkna som en förtjänst, så måste man emellertid beklaga, att bönen: »O Herre Gud, du som för syndens skull» strukits på denna plats. Både liturgiskt och religiöst torde denna få räknas till handbokens bästa böner. Det är då skada, att den skall reserveras för de fall, då altartjänst förekommer.

Kommer härtill, att det tredje alternativet i vår nuvarande handbok: »Herre Gud Fader i himmelen» införts, icke som alternativ till de andra bönerna, utan som obligatorisk bön efter begravningsbönen, så har antalet alternativ på denna punkt minskats från tre till två. Det nuvarande tredje alternativet komme väl

emellertid icke att saknas av så många som det nuvarande andra.

Bibelspråken inledas enligt förslaget: »Låtom oss nu höra Skriftens ord». Detta innebär en avgjord försämring. Bibelspråken få genom erinringen dels om att det är Guds ord, som skall höras, dels om att dessa ord handla om så betydelsefulla ting som döden och uppståndelsen, ökad vikt och eftertryck. Ändringen måste väl ha sin upprinnelse i något slags läroskäl. Men den som av dylika skäl har svårt att beteckna de lästa bibelspråken såsom Herrens ord, måtte vara fången i några egendomliga, tränga verbalinspirationsfunderingar.

Beträffande bibelspråken är först såsom en nyhet att anteckna, att Joh. 11: 25, 26 alltid skall läsas. Däremot torde knappast vara något att invända. Vidare är urvalet betydligt rikhaltigare än förut, en stor förbättring. Slutligen har ock beträffande språkens inbördes ordning en reform vidtagits. De äro nu delade i tre avdelningar: en gammaltestamentlig, en evangelisk, en apostolisk. Värdet av denna sista reform torde emellertid få anses lindrigast sagt tvivelaktigt. En rimligare ordning än för närvarande är visserligen högeligen av nöden. Det nuvarande sättet att rada upp dem har fört till att man vid de flesta begravningar får höra några fullständigt på måfå ur handbokens förråd plockade bibelord. Envar som försökt att sammanställa lämpliga bibelspråk efter någon bestämd grundtanke, vet hur svårt detta är, och att prästerna härvid väl skulle behöva någon ledning av handboken, om resultatet skulle bli drägligt. Det är väl ock att giva något slags ledning som förslaget avser. Men åtminstone för ett ur liturgisk synpunkt gjort val är väl den föreslagna indelningen fullständigt värdefull som ledtråd. Här hade dock kommitterade haft ett utmärkt tillfälle att åstadkomma en både ur praktisk, liturgisk och religiös synpunkt värdefull förbättring av handboken, nämligen genom att i alternativa serier enligt en viss grundtanke sammanställa lämpliga bibelord. Vid sidan av några vid dödsfall i allmänhet passande serier borde ock funnits serier för särskilda tillfällen, t. ex. barn- och ungdomsbegravningar.

Bland övriga smärre förändringar förtjänar särskilt framhållas, att antifonien: »För mig är livet Kristus» åter gjorts sångbar genom återgång till den gamla ordalydelsen.

Vid vårt begravningsritual låder emellertid en svår brist, som man hade kun-

nat hoppas skulle ha blivit avhjälpd. Där finnes icke det minsta spår av att den döde är av Kyrkan och de efterlevande ihågkommen i deras böner. Att ge uttryck häråt är dock ett fullt legitimt behov och därtill förvisso fullt evangeliskt.

Luther säger härom: »Für die Toten, weil die Schrift nichts davon meldet, halte ich, dass aus freier Andacht nicht Sünde sei, so oder desgleichen zu bitten: Lieber Gott, hat's mit der Seele solche Gestalt, dass ihr zu helfen sei, so sei ihr gnädig usw.» (Erl. uppl. 30: 370).

Även Apologien erkänner det berättigade häri: »Quam (scilicet orationem pro mortuis) nos non prohibemus, sed applicationem coenae Domini pro mortuis ex opere operato improbamus» (Müller, Die symbol. Bücher s. 269, Billing, Lutherska Kyrkans bekännelseskriter s. 228).

Vår första evangeliska handbok på svenska är i detta sammanhang värd att minnas. Olavus Petri har nämligen där i sin begravningsbön »O allsmäktige, evige Gud» också följande passus: »Se till oss, o himmelske Fader, och hör mildeligen vår flitiga bön, att om denne vår broders skickelse nu så tillstädjer, att vi kunna bedja för honom, så falla vi endrätteliga till dig och bedja, att du ville bevisa honom din barmhärtighet, låta honom vila med dina utkorade vänner, Abraham, Isak och Jakob, och låta din Son Jesus Kristus uppväcka honom på den yttersta dagen i de rättfärdigas uppståndelse, och giv oss din nåd att denna vår tjänst må vara dig tacknämlig.»

Genom n:r 81 i den nya Evangeliebokens Bönbok har ock erkänts, att en dylik bön alltfört är fullt förenlig med den svenska Kyrkans lära.

Under sådana förhållanden hade man väl kunnat vänta, att det nya förslaget försökt förinnerliga jordfästningsritualet med en dylik bön.

Vilken är väl den moder, som så länge hennes barn lever, beder för dess välgång, men när det dör, genast stryker det ur sin bön? Skulle modern Kyrkan glömma sina döda barn?

Bästa platsen för en dylik bön vore väl före mullkastningen. Till en början hade ju n:r 81 i Ev.-bokens Bönbok med några smärre förändringar kunnat användas. Den äger ju redan kyrklig sanktion. Någon strid om dess tillåtlighet borde åtminstone icke av läroskäl behöva ifrågakomma.

Tänka vi på människors skröplighet och på dödens allvar, så är väl svårt att förneka, att en dylik bön vore ett mera

passande sätt att vid en öppnad grav bringa den döde i åminnelse på än de panegyriker, som man så ofta får höra. Det synes vara en egendomlig renhet hos den evangeliska läran, om den skulle till-låta det senare men icke det förra.

Vidare må beträffande jordfästnings-ritualet ett påpekande göras. Det är väl knappast vid någon kyrklig förrättning som s. k. extra sång utföres i så stor utsträckning som just vid begravningarne. Och ofta, för att icke säga oftast, är väl den sång, som utföres, av ur kyrkomusika-lisk synpunkt sorglig beskaffenhet. Här kunde utan tvivel handboken åstadkom-ma en avsevärd förbättring, om den ge-nom att upptaga några av de gamla be-gravningsresponsorierna till frivilligt bruk,

försåge vederbörande med värdiga texter och värdig musik. Redan en anvisning att de nuvarande antifonierna kunde utföras som växelsång mellan t. ex. ett par med-lemmar i kören och hela kören vore ett steg i rätt riktning.

Slutligen må väl ifrågasättas, om det icke vore lämpligt, att handboken gäve vissa anvisningar om ordningen vid be-gravningsprocessioner. På somliga håll råder ju därvidlag fast, lokal tradition. Men på många håll är villervallan i dy-rika ting stor och blir beständigt större.

I samband härmed förtjänar framhål-las att n:r 137 i Ev.-bokens Bönbok både av praktiska och principiella skäl bör in-föras i handboken.

Tredje delen.

Kapitlen 11—14.

Innan vi övergå till de särskilda kapitlen, må några anmärkningar, som röra samtliga eller mer än ett av dem, framställas.

Bibelspråkens ordning är en an-nan än den nuvarande. För närva-rande äro de ordnade så, att de som anses böra i första rummet ifråga-komma också stå först. I förslaget åter äro de ordnade efter sin plats i Bibeln. Det torde ligga i öppen dag, att den gamla ordningen är vida att föredraga. Då kunna assisten-terna i tur och ordning läsa språken allteftersom de komma i handbo-ken. Den nya ordningen kräver att bestämda språk på förhand delas ut till assistenterna. Underlåtes eller bortglömmes detta, blir den inbör-des ordningsföljden högeligen otill-fredsställande.

Vid präst- och biskopsvigning skall som nu sv. ps. 132 sjungas. Varför icke inskränka anvisningen blott till numret, så att, där det be-funnes lämpligt, denna psalm kunde sjungas på latin? Att denna psalm här sjönges på latin skulle vara en skön erinran om de båda ämbete-nas bevarade kontinuitet.

I stället för Fader vår har som handpåläggningsbön införts »Her-

rens Jesu Kristi nåd» etc. Om Fa-der vår, som dock har god tradition för sig på denna plats inom vår Kyrka, skall utbytas mot någon an-nan bön, hade förvisso lämpligare ersättning kunnat uppletas än den på så många andra ställen förekom-mande apostoliska välsignelsen.

Såsom förtjänstfulla förslag må antecknas anvisningarne om dessa handlingars infogande i församling-ens vanliga gudstjänster samt in-förandet av Gloria Patri före välsig-nelsen.

Kyrkoinvigningsritualet.

Det hade förvisso varit önskvärt, att förslaget upptagit den gamla sköna se-den, att biskopen, innan han träder in i kyrkan, klappar tre gånger med staven på dörren, uttalande orden ur Dav. psalm 24: »Höjen, I portar, edra huvuden» m. m.

Vidare borde väl hälsningen: »Frid vare över detta hus» uttalas, icke vid slut-et av invigningsakten, utan den borde väl vara biskopens första ord, så snart han trätt in över kyrkans tröskel.

I bönen å sidan 292 f. há ett par mindre lyckade ändringar vidtagits. »Nå-desnärvaro» har utbytt mot »nåd och makt»; »de förkrossade hjärtan» har ändrats till: »de förkrossades (!) hjärtan». Slutligen har ock den nuvarande hand-bokens åkallan av den treenige Guden (vid slutet av bönen) blivit riktad såsom den övriga bönen till Fadern.

Såsom en avgjord förtjänst torde den nya rubriken å sid. 294 rörande biskopens

plats vid dopfontens, predikstolens m. m. invigning få räknas. Rubrikens »kan» hade dock bort utbytas mot »skall». Alldeles särskilt gäller detta dess sista del. Det är dock för bakvänt, att biskopen med kyrkligt godkännande *skall kunna få* uttala orden: »Välsignat vare det altare» m. m. med ryggen vänd mot det altare, vilket välsignelsen gäller.

Å sidan 295 har bland lovpsalmerna insatts även n:r 271. Denna psalms melodi gör den dock föga lämplig på detta högtidliga ställe. Det Guds lov, som här skall ljuda, bör väl sjungas i så värdiga och högstämda toner som möjligt. Främst borde väl på denna plats anvisats Te Deum (n:r 505). Blott där icke möjligheter för dettas värdiga utförande förefunnas, borde någon annan psalm medgivas.

Förslaget till förtjänst måste räknas ritualet för kyrkas öppnande efter genomgången restaurering.

Ett fall av bristande konsekvens bör påpekas mellan anvisningen rörande kyrkogårdsinvigning s. 303 och invigning av gravkapell s. 305. Enligt nuvarande handbok följa vid kyrkogårdsinvigning eventuella jordfästningar omedelbart efter Fader vår. Denna anvisning är av förslaget struken men insatt i det nya formuläret för invigning av gravkapell. Antingen bör den väl finnas på båda ställen eller också icke på något.

Biskopsvigningen.

Det är lika förvånande som beklagligt, att den villervalla i terminologien beträffande invigning och installation, som alltsedan 1811 råder i våra handböcker, icke blivit av förslaget rättad. Alltfort får man över det kapitel, som i verkligheten handlar om biskopsvigningen, läsa: »Huru biskop skall inställas i sitt ämbete». Alltfort står i det kapitel, som handlar om »huru kyrkoherde skall inställas i sitt ämbete», talat om »den som förrättar invigningen» (förslaget s. 341). Redan en flyktig blick på de formuler, med vilka biskops- och präst-ämbetet överantvaras, å en sidan och den, med vilken kyrkoherdetjänsten anförtros, å andra sidan borde vara tillräckligt för att visa, att biskops- och prästvigningarna äro verkliga vigningar, genom vilka å Guds vägnar ett nytt ämbete skänkes. Kyrkoherdeinstallationen däremot blott ett på mänsklig makt och ordning grundat överlämnande av en bestämd tjänst inom prästämbetet.

Det är obegripligt, hur denna felak-

tiga terminologi kunnat få kvarstå orubbad i över 100 år, i synnerhet som kyrkolagen i sina föreskrifter använder riktiga beteckningar. Där handlar kap. 21 om sätt att »ordinera en vald biskop» och kap. 22 om sätt att »ordinera präster»; i kap. 23 däremot lämnas anvisning om »huru en lagligen kallad kyrkoherde skall *inställas* i sin församling». Överskriften till handbokens kap. 12 måste då lyda: Huru biskop skall *invigas* i sitt ämbete. I kap. 14 bör det felaktiga uttrycket »invigningen» rättas till »installationen» e. d.

På sidan 315 har en synnerligen betänklig ändring blivit föreslagen. Överlämnandet av Konungens fullmakt, som nu sker under avsjungandet av ps. 132, har i stället gjorts samtidigt med biskops-ämbetets överantvarande. Detta är ägnat att uppväcka och understödja den vanföreställningen, att det är Konungens fullmakt, som gör electus till episcopus.

Ändringen sid. 317 av »den Heliga Ande» till »helig ande» måste ock beklagas.

Prästvigningen.

I prästvigningsritualet ha bland bibelspråken upptagits även orden ur Joh. 1: 36: »Se Guds Lamm». Häremot torde böra invändas, att det lär vara svårt att uttala dessa trenne ord ensamma för sig med tillbörligt eftertryck.

Vidare må anmärkas, att bland bibelspråken Joh. 20: 21—23 utelämnats. Detta ord borde ju likväl synas alldeles särskilt lämpat för ifrågavarande tillfälle.

Tillägget i förmaningen å sid. 332: »Allt beror på den tro» m. m. har en definition på ordet tro, som onekligen kommer något överraskande. En dylik definition torde i ett liturgiskt formulär nästan alltid verka mer eller mindre trivial.

Vid en genomläsning av förslagets olika kapitel kan man ej undgå att märka sådana formella ojämnheter och olikheter, som ha sin orsak i att förslaget är frukten av ett kommittéarbete. Detta måste anses beklagligt, och det hade förvisso varit till det helas båtnad, om kommitterade uppdragit åt en man att göra den slutliga överarbetningen, sammanjutningen. Det har sagts om 1734 års lag att, sedan allt kommis-

sionsarbete var färdigt, gavs kommissionens ordf., greve Gustaf Cronhielm i uppdrag att ytterligare rätta skrivarten, så att överallt en lika lagstil bleve införd. Under åratals arbetade han därpå och resultatet blev, att lagen bedömts såsom »utan jämförelse det största konststycke i stilistisk väg, vilket svenska språket på flera sekler har att uppvisa», och att svensk lagstil sedan dess stått såsom en förebild. Det borde ej vara förmätet att samma krav ställes på vår svenska kyrkas liturgiska böcker. En tanke på den folkpedagogiska betydelse, de ändock ännu äga, borde vara nog att förbjuda ett

otillbörligt brådskande vid deras reviderande.

Till sist må anmärkas, att den korta tiden mellan H. F:s publicering och dess behandling i kyrkomötet icke tillåtit en så grundlig granskning, som kunde varit önskvärd. Trots de obestridliga förtjänster, som på vissa punkter utmärka förslaget, synes det dock på ovan anförda grunder omöjligt att önska dess antagande i den nuvarande formen. Det är därför att hoppas, att H. F. måtte få undergå ännu en grundlig genomarbetning, innan det fastställes såsom gällande för den Svenska Kyrkan.

A. Adell. F. M. Allard. K. Peters.

Förslag till omdaning av högaltaret i Linköpings domkyrka.

Linköpings domkyrka är i dessa dagar föremål för alla konstvänners uppmärksamhet i vårt land. Det gäller ställningstagande till de båda förslag till högaltarets omändring, vilka utförts av arkitekterna Erik Fant och Martin K. Westerberg. Enligt båda förslagen, av vilket arkitekten Fants nu visas i modell, skola de Byströmska gipsfigurerna avlägsnas, koret omgärdas med ett skrank och altarbordet prydas med ett bildskåp.

Det förstnämnda förslaget inpassar sig smidigt i det sengotiska koret. Altarskåpet, vars former lånats från de rikt artikulerade flamländska 1400-talsskåpen med sirlig och starkt vertikalbetonad kontur, begränsas på sidorna av ett något lägre skrank av mörk ek med rik förgyllning. Mellan skrankets vridna pelare tänker sig arkitekten höga ljus, vars brinnande lågor och deras reflexer i skåpets blanka guld torde göra en storartad verkan mot

den ljusfyllda rymden i koromgången. Skranket skall blott utföras i de tre östra bågarna, emedan en inkomponering av de medeltida monstranshusen anses olämplig. Vissa detaljer på de båda östligaste pelarna ge nämligen vid handen, att kyrkans äldsta korskrank, som var av sten, blott haft denna omfattning. I triumfbågen föreslås återupptagandet av det stora krucifixet, som nu hänger nästan osynligt på södra väggen över Heemskercks altartavla. (Vid modellens uppsättande försummade man att medtaga krucifixet, vilket såsom ett viktigt kompositionselement måste tänkas med i helheten). Den nuvarande tarvliga altarringen bör slutligen borttagas, så att det mäktiga medeltida altarbordet av sten blir synligt. En ny altarring med öppet mittparti föreslås istället. Vid kommunion kan ett flyttbart mittparti insättas.

Som helhet måste detta förslag

betecknas som synnerligen lyckat. Med säker stilkänsla har arkitekten lyckats inkomponera skåp och skrank i den gotiska byggnaden och detta på sådant sätt, att båda dessa bli — som sig bör — pryddande detaljer, som samla och stärka det intryck, som altarbordet

skall ge. Skåpet självt med sina eleganta linjer och sin starka höjdstreävan är en förberedelse till de resliga pelarna och valven, medan skrankets gracila ståndare ge en reflex av altarbordets tyngre halvkolonner.

Bengt Cnattingius.

Recensioner.

Gunnar Rosendal: Nutida teologi och förkunnelsen. Sthlm. Diak. förl. 247 s. Pris: 6: — kr.

När en dedikation och studiet av innehållsförteckningen, vilken ju är den viktigaste delen av en bättre avhandling, gåvo vid handen, att här fanns ett kapitel om »Nutida systematisk teologi och gudstjänstens rituella partier», uppstego arga misstankar i recensentens hjärna. Enligt vedertagen praxis och ännu gällande begreppsbestämningar hör visserligen liturgiken ej såsom en underavdelning hemma i homiletiken, men i det dagliga livet blir ju ej sällan det liturgiska ett appendix till förkunnelsen, och därför syntes man kunna frukta en avhandling, där liturgien behandlades med nedlåtenhet från den store förkunnarens synvinkel. Det må genast sägas, att farhågorna i det stycket ej besannades. Förf. har höga tankar om liturgien och dess värde och goda och roliga saker att säga om den. Kvar står dock den formella anmärkningen, att arbetets titel ej täcker avhandlingens innehåll.

Samtidigt inställde sig emellertid öskt en annan fråga: Kan det verkligen för liturgien vara fruktbarande att denna sammanställning göres: Nutida teologi och förkunnelsen. Liturgien är ju det konservativaste i religionen och tillika det konserverande, — den nutida, »moderna» teologien åter visar det fluktuerande, avspeglar skiftningarna i det innevarande ögonblickets rel. tänkande. Den, som nu med det väntande kapitlet om liturgien i ögnasikte, läser avhandlingens f. ö. mycket intressanta översikt av olika strömningar i samtidens teologiska tänkande, kan ej undgå att göra den reflexionen att många av dessa tankelinjer måste bidra till en ny uppskattning av det liturgiska. Dit höra det teocentristiska draget, framhävandet av det objektiva i kristendomen o. s. v. Ottos »upptäckt» av det Heliga har ju fört denne systematiker direkt in på det liturgiskt-refor-

matoriska arbetsfältet. När Runestam i sin framställning av världen såsom en organism betonar den andliga solidaritetens idé, har han ju samtidigt dragit fram en av de liturgiskapande faktorerna. Flera exempel kunde andragas. Emellertid har författaren i sin principiella undersökning ej närmare utfört detta uppslag, utan nöjer sig med att efter en hänvisning till Rodhes arbete: »Vår svenska högmässa» konstatera, att »nutida systematisk teologi är av synnerlig betydelse för Gudstjänstens liturgiska partier».

Utifrån sin principiella undersökning vill förf. även söka sig fram till praktiska synpunkter på altartjänstens utförande. Därvid ställer han problemet sålunda: Hur måste altartjänsten utföras för att bli ett tjänligt uttrycksmedel för det uppbyggelsevärde, som nutida teologi har att ge? En sådan frågeställning synes för anmälaren inte alldeles riskfri. Även om den nutida teologien har betydelse för uppbyggelsen, har man inte rätt att av densamma begära råd om altartjänstens utförande eller att ställa liturgien under dess lydno. Detta så mycket mera som den samtida teologien dock är en synnerligen mångskiftande företeelse. Icke allt inom densamma är församlingsuppbyggande. Ett tillvägagångssätt sådant som författarens kan medföra att för den *evangeliska* gudstjänsten väsentliga synpunkter gå förlovrade, medan sådana som ej tillkomma *församlings*gudstjänsten få dominera. Att den av förf. brukade metoden fört till diskutabla resultat må belysas med ett belägg.

I den teocentristiska teologiens namn och för att Gudstanken ej skall lida intrång kräver han att alla böner, ej blott Fader vår och syndabekännelsen, skola läsas på knä — av prästen, Konsekvensen av auktors tes bör givetvis vara kravet på att församlingen skulle delta i knäböjandet vid *alla* böner, vilket skulle medföra en störande oro, dels också att

även de *sjungna* bönerna skulle frambäras på knä, naturligtvis ej blott litanian utan även flertalet av våra psalmer, vilka ha bönekaraktär. Psalm 50 finge väl alltså sjungas på knä fr. o. m. tredje versen. Författarens misstag synes mig här vara, att han dels utgått från att den knäböjande ställningen är den enda rätta och värdiga böneställningen, dels ej iakttagit den differentiering av bönerns art och den skiftning i den bedjandes själs-hållning, som den olika kroppsställningen kan antyda. En bön, läst stående, blir ej därmed betecknad såsom för mig mindre värdefull. Sitter jag förut, blir dess vikt i st. betonad.

Förf. avvisar (sid. 216) den stiliserade liturgien, för vilken han i Romano Guardini funnit en tolk. I stället kräver förf. en besjälad liturgi, och häri vill man gärna instämma. Men den stiliserade liturgien kan mycket väl vara besjälad, det bevisa bäst Guardinis arbeten. Jag väljer, på måfå, ur hans lilla arbete »Von heiligen Zeichen» (hft. 1, sid. 12) ett belägg. Han skriver där: — — — »ingenstädes är utblottandet av ordets själ, handlandets utarmande, tecknets förflyktigande så fruktansvärt som i religionens liv.» På sid. 13 talar han om att »på nytt uppleva vad som uttalar sig däri. Då bliva formerna tunga av en inre fullhet.» Detta är ju kravet på en besjälad liturgi och för till en reform mera av liturgierna än av liturgien, såsom förf. kräver och det med all rätt. Men härtill kommer en sak, som förf. synes mig hava förbiset: en besjälad liturgi måste vara behärskad, eljest blir den affekterad eller burlesk. På sid. 231 har förf. f. ö. kommit i strid med sig själv. Han tillspetsar där följande yttrande av Rodhe: »Alltjämt kan den (mässdräkten) framhäva det objektiva, låta prästen som individ träda tillbaka» på följande sätt: »Genom iklädande av dessa kläder har officianten så att säga avklätt sig sin personlighet, han har blivit ett *opersonligt redskap för det objektiva*» (kurs. av förf.) Om nu Rodhe uttryckt sig i enlighet med referatet, vilket anmälnaren betvivlar att han någonsin skulle ha gjort, så borde förf. ha anmält sin reservation, då ju givetvis ett opersonligt redskap för det objektiva ej kan utföra en besjälad liturgi.

Det torde till sist kanske böra framhållas, att denna recension allenast tagit sikte på de partier i avhandlingens, som äro ur liturgisk synpunkt intressanta. Avhandlingens huvudsakliga uppgift är ju eljest av homiletisk art.

På åtskilliga punkter, de ovan framdragna endast tagna som exempel, kunna författarens uttalanden sättas under debatt. Kvar står dock intrycket av en mycket intressant och roligt skriven avhandling, som bereder läsaren mycken glädje. A. Adell.

Albert Sleumer: *Kirchenlateinisches Wörterbuch*. Limburg a. d. Lahn, 1926. 842 sidor 8:o. Klotband. Rmk. 30.

M. Hammarström: *Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder jämte språklig inledning*. (Handböcker, utgivna av Finska Historiska Samfundet 1). Hälsingfors 1925. 252 sidor lex. 8:o. Kr. (svenska) 6.

Den som intresserar sig för studiet av svenskt gudstjänstliv, kan icke undgå att också sysselsätta sig med den romerska kyrkans gudstjänstliv, som ju under hela medeltiden också var den svenska kyrkans och varur vårt nuvarande gudstjänstliv vuxit fram. Ideligen blir man emellertid vid studiet av de medeltida liturgiska böckerna av de vanliga latinska lexica, som blott ta hänsyn till det klassiska latinet, lämnad i sticket. Det är därför ett stort nöje att kunna peka på ett par nya, jämförelsevis lätt åtkomliga hjälpmedel. Sleumer upptar ordförrådet i det romerska Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale Episcoporum, Martyrologium; dessutom Vulgata och Codex juris canonici samt en del annan liturgisk och juridisk litteratur. Hammarström, som har avsett sin bok till en hjälpreda för historiker, tar visserligen nästan endast hänsyn till Sveriges tryckta, *historiska medeltidslitteratur* på latin, men har i alla fall mycket av värde även för den liturgiskt intresserade. Dessutom lämnar han i en 73 sidor lång inledning en synnerligen instruktiv framställning av medeltidslatinets historia, ljudlära, ortografi, formlära, ordbildning o. d. Ingen, som har något djupare intresse för vår medeltid, borde försumma att skaffa sig detta glossarium. K. P.

In memoriam.

Med kontraktsprosten, kyrkoherden i Öja förs. *Karl Thunander*, som avled den 27 augusti, 79 år gammal, har Kyrkosångens vänner förlorat en av sina förgrundsfigurer. Sin kärlek till och sitt intresse för gudstjänsten och kyrkosången lade han i dagen redan genom sin pastoralavhandling, som behandlade den andliga diktningen i Sverige under 1880-talet.

Hans nit för det praktiska kyrkosångsarbetet tog sig uttryck i hans arbete i Kyrkosångens vänner såväl inom Strängnäs stiftskrets, där han var en av stiftarna, som i stiftskretsarnas gemensamma centralkommitté, vilken han tillhörde sedan dess grundande och vars v. ordförande han vid sitt fränfalle var.

A. A.

Upprop.

Under HENNES MAJESTÄT DROTTNINGENS beskydd anordnar *Stockholms Kyrkomusikerförening* i anledning av sin 25-åriga tillvaro en

Kyrkomusikfest i Stockholm den 13—15 november 1926

efter följande program:

Lördagen den 13 november 1926.

Kl. 6.30 e. m.:

Föreningens högtidssammankomst i Konserthusets lilla sal.

Kl. 8 e. m.:

Första festkonserten i Konserthusets stora sal. Orgel- och körverk av J. S. Bach. Tal av Årkebiskopen.

Söndagen den 14 november 1926.

Kl. 9 f. m.:

Högtidlig matutingudstjänst i Storkyrkan, Gustaf Vasa och Katarina kyrkor.

Kl. 11 f. m.:

Högtidshögmässa — med Bachkantat — i Engelbrektskyrkan. Predikan av Pastor Primarius.

Kl. 6 e. m.:

Högtidlig vespergudstjänst i flera kyrkor.

Kl. 8 e. m.:

Motettafton i Oscarskyrkan.

Måndagen den 15 november 1926.

Kl. 2 e. m.:

Orgelkonsert i Högalidskyrkan.

Kl. 7 e. m.:

Andra festkonserten i Konserthusets stora sal: Stora mässan i h-moll av J. S. Bach.

Medverkande vid festkonserterna bliva Stockholms förenade kyrkokörer, Musikföreningen, Musikaliska Sällskapet, Konserthörsningens orkester, operasångerskan Brita Hertzberg, konsertsångerskorna Marianne Mörner och Lisa Tirén, dir. Einar Ralf, hr John Johanson, prof. Otto Olsson, dir. Waldemar Ahlén m. fl. Festdirigenter: prof. Viktor Wiklund och dir. David Ahlén.

Kyrkomusikintresserade inbjudas härmed värdsamt och hjärtligt att delta i festen. Programbok och festbiljetter å 10:— kr. (första plats) och 8:— kr. (andra plats), inkl. skatt, gällande till samtliga konserter, expedieras mot postförskott efter rekvisition hos *Kyrkomusikfestens byrd*, Ludv. Ohlsons Pianomagasinet, Birger Jarlsgatan 15, Stockholm. Präster, kyrkomusiker och kyrkokörmedlemmar erhålla å angivna priser 10 % rabatt, om anmälan om deltagande ingår före den 1 november 1926.

Väl mött i Stockholm 13—15 november 1926!

Stockholm den 20 september 1926.

Styrelsen för Stockholms Kyrkomusikerförening:

David Ahlén,
Ordförande.

Edvin Skarby,
v. Ordförande.

C. F. Hennerberg,
Sekreterare.

Carl Lambère,
v. Sekreterare.

Hugo Lindqvist,
Skattmästare.

Meddelanden.

75 år fyllde den 7 sept. kyrkoherden i Fredsberg, kontraktsprosten *G. T. Lundblad*.

50 år fyllde den 21 sept. org. i S:t Petri Kyrka, Malmö, musikdirektör *Axel Boberg*.

Kyrkosångshögtid avhölls i *Växjö* den 27 och 28 sept. Det var den första för *Växjö* stift och hade samlat cirka 400 sångare, vilka under kantor *Amos Svenssons*, Alvesta, ledning i domkyrkan gävo konsert den 28. Föregående dag hade *Växjö* domkyrkokör anordnat en sång-

stund, varjämte en minnesgudstjänst var anordnad i anledning av 400-årsminnet av Nya Testamentets överflyttande till svenskt tungomål. Beslut fattades om bildande av Växjö stifts kyrkosångsförbund.

Sjuhäradsbygdens körförbund under direktör V. E. Lundquists ledning planerar en konsert i Gustaf-Adolfs kyrkan i Borås söndagen den 31 oktober, då bl. a. Josephssons: Quando corpus och Händels Konsert för orgel och orkester framföras.

Organisttjänsten i Upsala domkyrka. Kyrkorådet i Upsala har uppgjort förslag till återbesättande av organisttjänsten där efter direktör O. Ullman. På förslaget uppfördes i följande ordning: Musikdirektör H. Weman, Borås, C. Brodin, Norrbärke, och G. Svennung, Mora.

Den berömda Kreuzkören i Dresden firar den 8—11 oktober sitt 700-årsjubileum. Historiskt fastslaget är, att år

1234 överlämnade Constantia, markgreven Henrik av Meissens unga gemål till Nikolaikyrkan i Dresden ett stycke av Kristi kors, för att kyrkan, som därefter kallades Kreuzkirche, skulle bli en besökt vallfartsort. Att denna relik överlämnades till Nikolaikyrkan och icke till den äldre Vårfrukyrkan torde vara bevis för att i Nikolaikyrkan redan fanns en gosskör, som övade och utförde den till gudstjänsten hörande kyrkosången. För att kören skulle kunna utföra sin tjänst behöfde den undervisning, särskilt i latin och musik. Denna undervisning är sedan upphovet till Kreuzskolan, vilken samtidigt firar sitt 700-årsminne. Anledningen till att minnesfesten firas just i år är att man samtidigt firar 60-årsminnet av skolhusbyggnadens uppförande vid Georgplatz. Till skolans berömdaste elever under gångna tider höra Theodor Körner, Richard Wagner, till körens C. H. Graun, Julius Otto (den nuvarande Kreuzkantorn) och Hermann Kretzschmar.

Böcker och Musikalier.

I.

Från förf.:

Bengt Cnattingius, Sigurd Erixon och **Arthur Nordén:** Handledning i Kulturminnesvård och hembygdskunskap. (Särtryck ur Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening.) Link. 1925. 46 sid. Pris: 1:— kr.

Gleerups förlag: Gustav Carstensen: Några drag i pietistisk och rationalistisk kultkritik och kultmotivering i den tyska lutherdomen. (Lunds universitets årsskrift.) Lund 1925. 78 sid. Pris: 2:25.

Sam Stadener: Skriftermål och skrifte-tal. Lund 1926. 31 sid. Pris 0:75.

Klotz Verlag, Gotha: Rudolf Otto, Gustav Mensching, René Wallau: Liturgische Blätter für Prediger und Helfer. Reihe 1: Hft. 1—5. Gotha. Pris: Hft 1

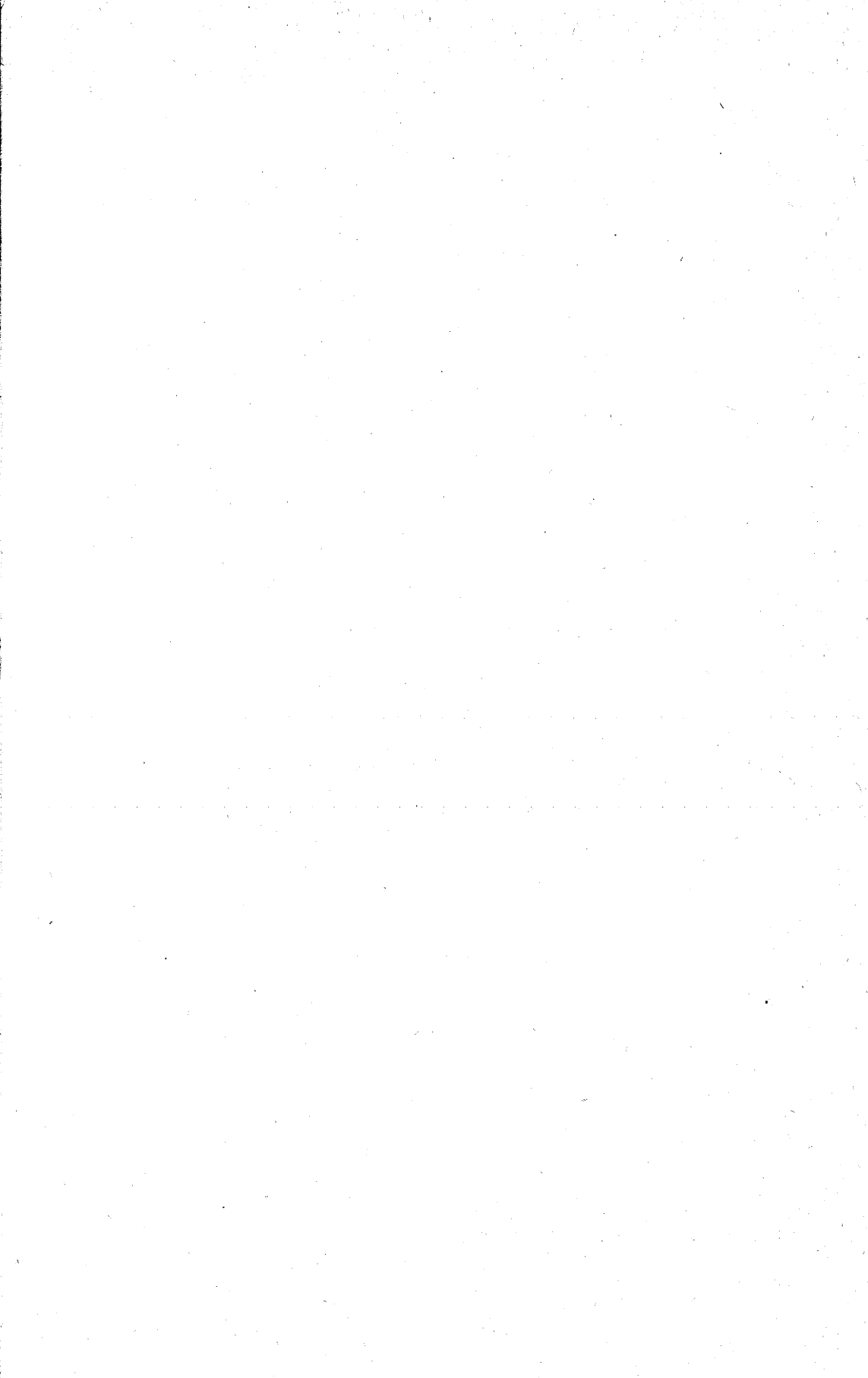
Mk. 0: 80, hfr. 2, 4, 5: 1: 60 Mk., hft. 3: 2:— Mk.

W. de Gruyter & Co., Berlin: Fr. Niebergall: Der evang. Gottesdienst im Wandel der Zeiten. (Sammlung Götschen.) Leipzig 1925. 121 s. Pris inb.: Mk. 1:25.

J. Engelhorns Nachf., Stuttgart: H. J. Moser: Die evang. Kirchenmusik in volkstümlichem Ueberblick. (Musikalische Volksbücher.) Stuttgart 1926. 188 s.

II.

Bärenreiter-Verlag, Augsburg: Hans Leo Hassler: Kirchengesäng: Psalmen und geistliche Lieder auff die gemeinen Melodeyen mit vier Stimmen simpliciter gesetzt, nytugtivet av R. von Saalfeld. Leipzig 1925. 83 sid. Pris inb.: 4 Mk.

Lund 1926,
Berlingska Boktryckeriet
